

development of the Swedish drug industrie". El Dr. Robert Montagut, de Paris, i cols., presentaren "Pour un etude interdisciplinaire des inscriptions pharmaceutiques. L'exemple de la céramique catalane au XVIIIe s.". El prof. Dr. Ovidius Maior, d'Alemanya, oferí als assistents "Ein unveröffentlichtes siebenbürgisches pharmaziehistorisches Manuskript aus dem Jahre 1804". No oblidem esmentar al prof. W.D. Müller-Jahncke, d'Heidelberg, que fou l'organitzador i ànima d'aquest XXXI Congrés, ni les comunicacions "Las enseñanzas de farmacia en Sevilla durante la Primera República: las Escuelas libres de Farmacia", "La asistencia farmacéutica en el hospital del Espíritu Santo de Sevilla" i "Estudio de los recetarios del Hospital de San Lázaro de Sevilla durante el Siglo XIX", presentades pels professors de la Facultat de Farmàcia de Sevilla, Drs. Teresa López, Esteban Moreno Toral i Consolación Martínez, tots membres de la nostra societat. Però, a més, també assistiren al Congrés els nostres socis les Sres. Araceli Castejón, Rosa Jucglà i Isabel Bonjoch, i el Dr. Eusebi Carreras. Altres congressistes de l'estat espanyol foren els Drs. Javier Puerto i M. Carmen Francès, de la Facultat de Farmàcia de Madrid; José Antonio Pérez Romero, Fernández Carrión, J.M. Losa, M. Giménez de Losa, de Granada, etc.

Malauradament, alguns dels assistents espanyols, per defectes d'organització o d'interpretació, no pogueren llegir la seves comunicacions, i se n'anaren abans de finalitzar el Congrés.

També el dia 5, en acte solemne que tingué lloc en el Staddhalle, d'Heidelberg, foren lliurats els diplomes i s'imposaren les medalles a cinc nous acadèmics de l'Acadèmia Internacional d'Història de la Farmàcia, entre els quals els Drs. Ramon Jordi i Robert Montagut, de la S.A.H.C.F.C., i al Dr. Javier Puerto, catedràtic d'Història de la Farmàcia, de la Universitat Complutense de Madrid.

- El dia 7 de maig, a petició de la Societat Alemanya d'Història de la Farmàcia, el nostre president actuà de "chairman" junt amb el Dr. Philianos, de Grècia, en la taula amb la qual finalitzaren les activitats científiques del XXXI Congrés Internacional d'Història de la Farmàcia.

- Un altre fet significatiu fou l'exposició, durant el Congrés, de productes Bayer, especialment de l'Aspirina, amb motiu de la qual Bayer edità un imprent a tot color reproduint 14 cartells publicitaris pertanyents a la seva col·lecció.

5.- ELS SOCIS ESCRIUEN PER ALS SOCIS

DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DELS APOTECARIS, APOTECARIES, FARMACÈUTICS I FARMÀCIES A CATALUNYA

Apotecaris i farmacèutics de la Plaça del Pi i els seus voltants (s.XVIII/XX),
per R. Jordi.

Des de l'any 965 s'esmenta el Pla de Santa Maria del Pi en l'antic barri de la ciutat de Barcelona, a l'oest de l'antiga ciutat romana, entre les primitives muralles i la Rambla. Habitat per pagesos i envoltat d'horts, es convertí en un barri suburbial on abundaven els bordells i on també hi habitava el botxí de Barcelona. Tot i així, el barri adquirí amb el temps un caire comercial.

La coneguda església de la Plaça del Pi, erigida en el segle XIII, també anomenada en el seu temps Santa Maria dels Reis, s'esmenta ja en el segle X com a centre del barri, a extramurs de la ciutat, i, malgrat que no s'han trobat restes de les antigues esglésies, fins el 1283 en els seus altars de Sant Climent i Sant Pancraci es juraven testaments sacramentals.

L'església de Santa Maria del Pi començà a ser edificada abans de 1322, ja que fou renovada a partir de 1319. El 1415 dirigia les obres de l'església Guillem Abiell (? -1420†) i es consagrà el 1453. Entre els anys 1468 i 1486, Bartomeu Mas (?-?) dirigi la construcció de la Sala Capitular i potser del campanar. El conjunt de l'església presenta l'aspecte propi de l'arquitectura gòtica catalana del segle XIV, i en el seu interior estan enterrats Sant Josep Oriol i l'escultor Antoni Viladomat (1678-1755†).

El terreny de davant la façana lateral que ocupava el cementiri parroquial, desaparegut durant el segle XIX, és actualment la Plaça de Sant Josep Oriol. El terreny d'enfront la façana principal és la Plaça del Pi, anomenada així perquè hi ha un pi encerclat, simbòlic arbre que substituí l'antic arbre que donà nom a la plaça.

No tenim antecedents de l'existència de cap apotecaria en aquest indret de la Barcelona vella fins arribar al segle XIX. L'única referència que tenim d'alguna vinculació d'un apotecari amb la Plaça del Pi és de caràcter indirecte i aliè a l'activitat d'apotecari. La notícia la proporciona la família dels Fina, apotecaris, ja que en l'església de Santa Maria del Pi, s'hi troba una làpida mortuòria de la família Fina, amb el número 148, que data de l'any 1782. La làpida, situada en el passadís central de l'església, mostra la inscripció "Pere Fina Ferrusola apothecari dels seus".

No sabem si els apotecaris Fina de Barcelona tenien alguna relació familiar amb els Fina gironins. Està per esbrinar⁽¹⁾, però un primer Fina, Pere Fina Ferrusola, ingressava en el Col·legi d'Apotecaris de Barcelona el 5-3-1746, a l'edat de 33 anys, i s'establia a la Plaça de Santa Anna del 1747 al 1785, morint el 12 d'octubre de 1786. No sabem què succeí amb l'apotecaria, però no és fins el 28 de gener de 1795 que Ramon Fina Janer es admès al Col·legi d'Apotecaris, a l'edat de 29 anys, i se'l troba establert a la mateixa Plaça de Santa Anna de 1796 a 1807⁽²⁾.

Certament, però, que l'any 1783, estant encarregat el Col·legi d'Apotecaris de Barcelona del subministrament de medicaments als pobres, la ciutat s'havia dividit en quatre sectors: el de la Parròquia del Pi, el de Santa Maria del Mar, el de les Parròquies de Sant Just, Sant Jaume i Sant Miquel, i la de Sant Pere i Sant Cugat. El cost dels medicaments consumits durant el període d'un any l'havien de suportar apotecaries barcelonines de cada sector establert.

El dia 1 de febrer de 1783, a petició de l'apotecari Josep Farrera, Joan Abarca, porter de la Reial Audiència, lliurava una carta als cònsols del Col·legi d'Apotecaris en la qual Farrera manifestava que ell havia complert correctament el servei durant el període 1 d'abril de 1773 a 31 de març de 1775, i es queixava als cònsols del Col·legi de que els apotecaris Francesc Pau i Claret, Joan Gorguí, Gaietà Marrugat i Josep Antoni Savall, no havien complert el que estava instituït o bé ho havien fet de manera parcial. Per tant, havia tornat a recaure sobre ell servir medecines als pobres durant aquest segon període que finalitzava el 31 de gener de 1783, feia ja nou mesos, i volia que se l'eximís d'aquest gravamen, fins que tothom hagués complert la seva obligació, "especialmente los tres primeros" esmentats⁽³⁾.

Això obliga a pensar que, establerts Josep Farrera i Francesc Pau i Claret en el carrer de la Bocaria, i Joan Gorguí en el carrer de l'Hospital, igual que Josep Antoni Savall, d'aquesta

zona en depenien els pobres del sector del Pi. D'haver-hi una altra apotecaria, és possible que hagués entrat en el repartiment de la despesa en benefici dels pobres.

Per tant, fins el moment actual, només podem dir que les primeres notícies que tenim d'una farmàcia a la Plaça del Pi, de Barcelona, corresponen a Joaquim Font i Ferrès.

Joaquim Font i Ferrès, titulat pel Reial Col·legi de Sant Victorià l'any 1843, el trobem ja citat aquest mateix any amb motiu de la seva titulació de Doctor, sent-ne padri Joan Josep Anzizu i Yarza (1802-1865†) substitut de l'esmentat Col·legi de Sant Victorià.

El 1845 trobem a Font i Ferrés al carrer Ferran VII núm. 26, i en aquesta data consta que tenia un gran assortiment de productes químic-farmacèutics, embenatges, apòsits i instruments quirúrgics ⁴.

En l'opuscle "Depósito principal de la Botica i Laboratorio del Dr. Font i Ferrés", el farmacèutic Font oferia als metges, cirurgians i farmacèutics i a altres persones lligades amb la medicina i la farmàcia una gran diversitat de material quirúrgic i d'altre tipus, material del que se n'assortia en els millors tallers especialitzats de països com Gran Bretanya, França i Alemanya ⁵.

El primer de desembre de 1847, Font i Ferrés anuncia que "la antigua i acreditada botica que el infrascrito tenia establecida en la calle de Fernando 7º acaba de ser trasladada a la Plaza del Pino bajo la denominación de BOTICA CENTRAL". Així ja la trobem instal·lada el 1847 a la Plaça del Pi i el 1849 a la Plaça Beat Oriol (Plaça del Pi). Inexplicablement, l'any 1857 el trobem esmentat en el carrer de la Portaferrissa, pagant 4 rals al Col·legi d'Apotecaris. Al mateix temps, es citat un tal Vicente Mosteiro a la Plaça del Pi, personatge que no torna a sortir en cap lloc més.

Sense data, però possiblement cap els anys 1854/55, Font i Ferrés publica un altre fulltó ⁶ on anuncia 55 remeis per a les malalties més comunes, tot demostrant un sentit comercial apreciable, un bon coneixement de la terapèutica contemporània i certa mà esquerra quan, dirigint-se als metges els explica "que sabrán apreciar los medicamentos modernos que se anuncian en este cuaderno, fruto de una constante observación, i de una larga i asidua practica", per la qual cosa, deia, "me tomo la libertad de recomendarselos, asegurando que pueden usarlos sin el menor recelo, no perdiendo de vista empero lo sagrado de sus deberes i la responsabilidad de su ministerio", tot afegint el muntatge publicitari d'anunciar als seus clients i a tothom que els malalts interessats en les seves malalties podien, mitjançant la tramesa de 40 rals en concepte d'honoraris, escriure explicant què els succeïa.

Font i Ferrés tindria cura de "valiendonos de médicos prácticos i distinguidos contestar con toda prontitud" ⁷, expressions molt diferents de les que havia escrit l'any 1845 a l'altre fulltó que hem comentat ⁸.

El 1862 se cita a Ramon Font i Ferrés, germà de Joaquim, que tenia la seva farmàcia al carrer Ample cantonada Consellers, el 1853.

En els fulltons de propaganda se cita a Joaquim Font i Ferrés a la Plaça del Pi, 6, l'any 1864.

L'any 1867, Joaquim Font obté premi del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona ⁹ per la presentació a concurs del seu licor "Monserratina", la qual cosa el fa receptor de la Medalla de Plata de Primera classe i el fa ser elegit membre Soci Resident del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona ¹⁰.

De totes maneres, no podem omplir un buit d'uns vuit anys pel que fa a la farmàcia de Font i Ferrès, qui la va vendre a Pere Antoni Pizà, el qual seguiria la mateixa trajectòria que Joaquim Font, l'anterior propietari de la Botica Central de la Plaça del Pi, ja que es dedicaria especialment a la fabricació d'especialitats farmacèutiques.

De Joaquim Font i Ferrer, Roldán, seguint a Elies de Molins (1850-1909†), en diu poca cosa: que vivia en el segle XIX i que va ser metge i farmacèutic i membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona⁽¹¹⁾. Cal afegir, però, que el Dr. Font i Ferrer va ser proposat per a la Secció d'Història Natural de l'Acadèmia el 7 de febrer de 1844, i que fou elegit el 16 de febrer de 1845. Va prendre possessió del seu lloc acadèmic el 24 d'abril del mateix any i publicà quatre obres entre els anys 1848 i 1855, obres que cita, però que no es troben a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona⁽¹²⁾.

De totes maneres, els fulletons de propaganda dels seus productes eren prou explícits per veure cap on anaven orientades les activitats del Dr. Font. En un altre anuncí, datat l'1 de juliol de 1864⁽¹³⁾, Font i Ferrès es dirigeix al públic manifestant que els medicaments especials "de mi laboratorio, me han obligado por la vez tercera, a ensanchar sus proporciones" i que, havent adquirit maquinària nova, estava en condicions de complir totes les peticions que se li fessin. Per tant, farmacèutics, adroguers, comerciants i comissionistes, tindrien els descomptes proporcionals a la importància de la comanda. Anuncia els seus productes: "Esencia de zarzaparrilla", el "Rob Antisifilitico", les "Cápsulas de cubebina" i la "Flor de Abisinia", preparats, tots, molt propis de l'època. Els preus oscil·len de 6 a 20 rals la unitat a 200 rals les caixes de 12 unitats.

Com a "Heroico remedio" per a la curació de les malalties dels òrgans respiratoris, la tos nerviosa, l'asma, les palpitacions i les malalties consumptives, oferia el "Bálsamo pulmonar de Montserrat" que estava compost de plantes que, esporàdicament, es produïen a "la histórica montaña", d'aquí el nom, però a més, d'extracte de medul·la de vaca, de liquen de pi, felandri, belladona, pepsina i helicina. Les seves propietats eren tals que tres o quatre flascos, al preu de 20 rals cadascun, curaven les malalties exposades. Si la malaltia, però, estava avançada, se'n necessitaven dotze -200 rals- o més.

Un altre preparat del Dr. Font eren les "Píldoras de Montserrat", anunciades com a gran depuratiu de les malalties humorals i sanguínies per la seva qualitat de purgants. Aquestes píndoles, platejades, les avala explicant que el Dr. Calvo, metge director de les aigües termals de Caldes d'Estrac, va escriure un opuscle parlant de les seves grans propietats. No ens ha d'estranyar, per tant, que en la propaganda es digués que constituïen un gran recurs pels mariners, "quienes faltos de todo, y expuestos a merced de los vientos y de las tempestades en medio del vasto Oceano, las colocan cual brujula de la salut al lado de la bitácora". Cent píndoles platejades costaven 20 rals i 50 píndoles 12 rals. No hi ha dubte, però, que les "Píldoras de Montserrat" plantaven cara a les aleshores famoses "Píldoras de Morison" i "Píldoras de Holloway".

Però, a més a més, la quantitat de medicaments que es podien adquirir a la farmàcia del Dr. Font i Ferrer era important: olis, aigües, balsams, xarops, càpsules, elixirs, essències medicinals, extractes, fumigacions, píndoles, cremes, robes, tintures, etc., amb un número de 127 especialitats preparades a la farmàcia⁽¹⁴⁾.

El 29 d'agost de 1867 trobem al Dr. Font elegit "Socio Residente" del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona, amb el núm. 14, però anotat com a "Baja" sense indicar la data en què aquesta es donà, i sense especificar res més⁽¹⁵⁾. L'any 1872 consta que tenia el laboratori en el Carrer Major de Gràcia, de Barcelona, i el dipòsit a la Plaça del Pi.

Pere Antoni Pizà Serra (1845-1929†) fou el successor de Font i Ferrès en comprar-li la farmàcia.

Pizà, es troba ja com a practicant a la farmàcia de Felip Cazador, a Palma de Mallorca, on estudia el batxillerat, que acaba a Barcelona, graduant-se l'11 d'octubre de 1872. A Barcelona practicà en la Farmàcia de Josep Escribà, de la Rambla del Centre, o de Caputxins, núm. 1, de Barcelona, el 1857⁽¹⁰⁾. Pizà es titula de farmacèutic el 29 de setembre de 1875, i el 17 d'octubre del 1879 es doctora a Madrid. Roldán diu de Pere Pizà⁽¹¹⁾ que, nascut a les Illes Balears, fou "laborioso e inteligente como el que más", que administrà durant set anys la farmàcia i el laboratori del Dr. Ramon Marqués i Matas, del carrer de l'Hospital núm. 109-111, de Barcelona, fins que comprà la farmàcia del Dr. Joaquim Font i Ferrés, farmàcia que es coneixeria amb el nom de "Farmàcia Central" substituint el vell nom de "Botica Central".

De ser certa l'affirmació de Roldán, hem de pensar que l'esmentada administració de la farmàcia de Marqués i Matas s'hauria d'haver iniciat abans de doctorar-se Pizà, cap a l'any 1875, i que, transcorreguts 7 anys -els de l'administració del laboratori de Marqués i Matas- arribem a l'any 1882, any que ja el trobem instal·lat a la Plaça del Beat Oriol, 1, com també els anys 1885, 1893, i 1894, plaça que hem d'entendre que era on tenia la farmàcia la porta de sortida principal, ja que l'any 1899, en la propaganda Pizà, és citat com de la Plaça del Pi, 6, i Plaça Beat Oriol, 1. Aquest any, el 12 de gener, Pizà ingressa en el Col·legi de Farmacèutics de la Província de Barcelona, on el trobem inscrit amb el número 11 a la llista de "Sres. Farmaceuticos establecidos en la Jurisdicción del Parque" i situat a la Plaça del Pi núm. 6, l'any 1899 i a la Plaça del Beat Oriol núm 1, el 1900.

Els anys 1909/1922 el trobem en l'epígraf 179 bis, Tarifa 3 de la Capital, sota el concepte de "Laboratorios anejos a farmacias", cotitzant 215,38 ptes. durant l'any 1910 i en endavant, ja que el 1909 la quota establerta era desigual per als dits laboratoris⁽¹²⁾. Ens queda, però, un buit fins el 23-10-1926, quan Josep Bosch Tarruella compra la farmàcia a Pizà⁽¹³⁾.

El "Catalogo General de la Farmàcia Central i Laboratorio Químico Farmaceútico", a més dels mèrits acadèmics de Pizà⁽²⁰⁾, anuncia les "Cápsulas Eupépticas Dosificadas", de gelatina, que el farien famós. El catàleg ofereix el "Dictamen de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya" i els de les Societats que era membre, dictamens elogiosos de les càpsules gelatinoses, així com ho eren els de les publicacions mèdiques i farmacèutiques científiques de l'època, seguit dels criteris de metges privats i d'hospitals que deien que l'ús de les dites càpsules no produïen trastorns gastro-intestinals.

Pizà fabricava uns 79 tipus de càpsules eupèptiques gelatinoses: d'oli fosforat, d'oli de ginebró, àloe, apiol, bàksam del Perú, copaiva, brea, de diverses essències, com eren de màtic, cubebes, hemoglobina soluble, quina i ferro, sulfur de carbó, etc., etc. valerianat de quinina, etc., sense comptar les que podia fer en el termini de vint-i-quatre hores per encàrrec específic.

Curiosament, en un altre fullotó que anunciava només el nom de les càpsules, el Dr. Pizà iniciava amb la frase: "Mil pesetas al que presente Capsulas de Sándalo mejores que las del Dr. Pizá de Barcelona....". El preu del flascó de càpsules era de 14 rals, pagant-se per l'endavant si s'havien d'enviar per correu.

A més a més, el Dr. Pizà fabricava supositoris i candeletes vaginals a base de glicerina i amb principis actius com: taní, belladona, opí, iodoform, etc. Els seus preus eren de 3 ptes. la caixa de 6/12 peces, més un recàrrec de 0,25 ctrms. si s'havien d'enviar per correu.

També era especialitat de Pizà els "Discos Oftàlmicos Dosificados", gelatinosos, en substitució dels col·liris, una forma galènica que, per exemple, el Laboratori "Borrougs Wellcome i Cia", que tenia una xarxa comercial des de Londres a Nova York, Montreal Sydney, Ciutat del Cabo, encara mantenia fortament els d'argiro, alum, sulfat i bromhidrat d'atropina i clorhidrat de cocaïna, i altres alcaloides, fluoresceina, etc., a principis del segle XX, sota el nom de "Productos Oftálmicos Tabloid" o "Soloid" els de sublimat corrosiu⁽²¹⁾. També el "Papel Mostaza con gasa", l'únic que era elaborat a Espanya, els esparadraps blancs i de color, els "Jarabes dosificados", de cinc, a 12 rals el flascó, eren preparats que donaren al Dr. Pizà una merescuda fama al front de la seva farmàcia amb laboratori, fama que a més comptava amb la fàbrica d'oli d'ametxes dolces que tenia a Santa Maria de Mallorca, oli pur i garantit perquè, per a la seva obtenció, no seguia les tècniques tradicionals emprades pels inexperts, que no eliminaven els ferments que l'enrancien.

A Ramon Gener, també citat com Janer, se l'esmenta l'any 1836 en el Carrer de Petritxol, 2, carrer que avui aboca per la part sud a la Plaça del Pi. El mateix Ramon Gener es troba esmentat el 1842 i el 1849 a la Plaça del Pi, núm. 2⁽²²⁾. L'any 1857 en el carrer de Petritxol hi trobem dos farmacèutics més, Fructuós Plans i Joan Plans, en el núm. 3. En principi, creiem que Fructuós res té a veure amb el catedràtic Fructuós Plans i Pujol (1832-1890†)⁽²³⁾, conegut naturalista i farmacèutic. Els Plans, juntament amb Ramon Gener, tots tres, entre 30 farmacèutics més d'un total de 386, són considerats l'any 1857 "insolventes" pel Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, és a dir, que no tenien per pagar. El que no sabem, però, és si no pagaven per manca de cabdals o perquè no volien.

Novament, l'any 1861 a Gener se'l domicilia al carrer de Petritxol, núm. 1, i a Joan Plans en el núm. 3, sense esment ja del susdit Fructuós.

De Ramon Gener, o Jener, s'ha dit que fou el pare de Pompeu Gener Babot (1848-1920). Així, a Pompeu Gener -"Peius"- se'l creu nascut a l'entresol del núm. 2 del carrer Petritxol, on es localitza la farmàcia de Ramon Gener.

Roldán⁽²⁴⁾ diu de Pompeu Gener, fill de Ramon, que es llicencià en Farmàcia el 15 de juny de 1867 i que compartint la farmàcia amb la vida bohèmia, fundà, després de tornar de París, un laboratori en el carrer de Petritxol vers l'any 1884.

Malgrat que Pompeu Gener havia estudiat tres carreres, Farmàcia, Ciències naturals i Medicina, doctorant-se de les dues primeres a Madrid el 1875 i de la darrera el 1878, a París, les notícies divulgades sobre ell són contradictòries. Tal vegada no lliguen massa pel que fa a la seva condició d'universitari per triplicat, però nosaltres podem dir, situats en el terreny menys brillant de Gener, l'estRICTAMENT farmacèutic, que en les relacions de farmacèutics d'aquesta època no el trobem ressenyat a cap lloc de manera continuada, circumstància que, per altra part, no és gens estranya vista la seva afecció a la literatura, a la fantasia i a la bohèmia.

De totes maneres, trobem a Pompeu Gener Babot inscrit amb el núm. 9 a la llista de "Sres. Farmaceuticos establecidos en la Jurisdicción del Parque", figurant com establert a la Plaça del Pi, núm. 2, l'any 1899⁽²⁵⁾, havent-lo trobat ja el 30 de juny de 1868 com a "Socio Residente" del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona amb el núm. 15 de la llista⁽²⁶⁾. Si hem de valorar que es va dedicar a la fabricació de xarops medicinals, ja que, segons Roldán, tenia un laboratori cap a l'any 1884⁽²⁷⁾, no em trobat documentació que acrediti l'affirmació de l'esmentat autor.

Cal dir que malgrat haver-se dit que a Pompeu Gener la menció d'haver tingut una aixaroperia "en el carrer de Petritxol" el molestava, sembla ser que no és cert que la aixaroperia fos en aquest carrer. En una carta que Pompeu Gener adreçà a un amic seu,

banquer a París, escrivia, referint-se a Barcelona: "Oh país estrafolari, on sense causar cap dol, us pot atacar un mussol, un ximple o be un perculari, i dir: Fes d'apotecari al carrer d'en Petritxol!". I continuava: "Mes, juro ser sanguinari! Escriuré un drama amb vitriol, per provà al món el bunyol d'aquest país mercenari que em vol fent d'apotecari al carrer d'en Petritxol"²⁸. Això sembla ser que confirma que no exercia d'apotecari en el carrer d'en Petritxol. És evident, però, que queden forats per omplir ja que, consultats els epígrafs d'Hisenda corresponents a laboratoris d'aquests anys, enllloc es troba esmentat o relacionat cap laboratori de Peius Gener²⁹, la qual cosa ens inclina a creure que explotava un laboratori on feia únicament xarops i cap altre medicament, i que estava instal·lat on avui hi ha una passamaneria, al costat d'una casa de llums, a la mateixa plaça del Pi, núm. 2, en un local que res tenia a veure amb el local del carrer de Petritxol on havia tingut la farmàcia el seu pare Ramon, a qui nosaltres trobem citat per última vegada l'any 1861.

Per la seva part, Tasis, diu de Peius que és "el darrer mosqueter de la bohèmia, "savant" cosmopolita del carrer de Petritxol"³⁰. També dintre dels moviments polítics i literaris és considerat com un heterodoxa³¹ i com un personatge qualificat en els corrents filosòfics racionalistes i empírics de model francès i anglès, i com un personatge receptor dels corrents de l'evolucionisme darwinià, amb influències orientalistes i de ciències ocultes, que motiva que a Pompeu Gener se'l consideri un autor original, traductor de Nietzsche i com "el menys impreparat" dels individus que giren al voltant d'aquest confús moviment filosòfic que s'infiltrarà en les masses de localitats industrials i esquerranes, a diferència dels altres corrents filosòfics com els del sentit comú i del tornisme³². També fou col·laborador de la revista "Catalonia", que defensava els ideals regionalistes més extrems i les tendències literàries més modernes, al costat de gent com el poeta Joan Maragall (1860-1911†), Pompeu Fabra (1868-1948†), Santiago Russinyol (1861-1931†), Gabriel Alomar (1873-1941†), Jacint Verdaguer (1845-1902†), etc.³³.

Pompeu Gener va escriure obres de teatre de costums, com "Senyors de Paper" i "L'agència d'Informes comercials"³⁴, aplicà les seves teories ideològiques a la crítica literària³⁵, i obres seves es publicaren a "Biblioteca del Poble Català" i al diari de l'Esquerra Catalana³⁶. També el seu nom figurà en els índexs de "L'Avenç", revista literària que donà a conèixer importants valors de les lletres catalanes³⁷. Col·laborà a "La Renaixença", "L'Esquella de la Torratxa", "La Revista Contemporánea", "El Liberal", "Ilustración Artística", "Ilustración Ibérica", "Artes y Letras", "La Publicitat", "La Nación", de Buenos Aires, etc.³⁸. A França va ser un dels fundadors de "Le livre", revista bibliogràfica, col·laborà a "Le Telegraphe" i "Le Gaulois", on informà del cólera de 1885 i dels experiments del Dr. Ferrán; també a "Le Matin", "Le Nouveau Journal" i després a "L'estaffette". Fou nomenat per l'Ajuntament de Barcelona paleògraf oficial. L'any 1883 havia estat Comissari de l'Exposició Internacional d'Amsterdam; fou membre de la Societat Antropològica de París i de la Societat per al progrés de la Ciència, francesa; corresponsal d'arqueologia a Munic i a Nuremberg³⁹. Tot això, però, no impedeix que a Peius Gener se'l consideri com un dels tipus bohemis fruit de l'època, fills de pares burgesos, que comptaven amb la bossa del pare o amb el "cop de sabre" als parents o als amics, com foren també Albert Llanas (1841-1915†), Santiago Russinyol i el pintor Casas (1866-1932†)⁴⁰, i assenyalat com un personatge típic de Barcelona que se'l podia veure en el famós cafè "Lyon d'Or", de la Rambla de Barcelona, inaugurat i resplendent l'última dècada del XIX⁴¹. També es reunia amb la seva penya al "Cafè Continental", de la qual en formaven part Miquel dels Sants Oliver (1864-1920†), Oleguer Junyent (1876-1956†), Miquel Utrillo (1862-1934†), Manolo Planas (1837-1907†), entre d'altres⁴².

Per tant, podem dir que per la Plaça del Pi i els seus voltants trobem durant el segle XIX i fins als nostres temps dos apotecaris, Pere Fina Ferrusola i Ramon Fina Janer, i 10

farmacèutics: Ramon Gener, Pompeu Gener Babot, Fructuós Plans i Joan Plans, Joaquim Font i Ferrés, Pere Antoni Pizà Serra, Josep Bosch Tarruella, Ramon Romaní Oliva, Albert Blanch Roig i Joan Verdura Pi, l'actual farmacèutic, propietari de la farmàcia situada en la Plaça del Pi, núm. 6.

Notes:

- 1.- Jordi, R.- Relaciones de los boticarios catalanes con las instituciones centrales, 2a ed. (La Bisbal, 1975) 501 pp.; p. 95, 235, 241, 321, 265, 269, 332, 411, 414, 422, 417, 442, 443, 445, 451.
- 2.- Jordi, R.- Boticas i boticarios barceloneses del siglo XVIII según el Catastro personal de 1716.- Budl. Inf. Circ. Ftc. X (1978) 105; p. 47, 48.
- 3.- A.H.P.B.- Not. Josep Fr. Mas Vidal T-5, 1783, fols. 6 v. Aquesta referència tractant del subministre de la beneficiència a Barcelona ja s'havia donar a conèixer en anterior ocasió. Referent als apotecaris esmentats, a més de la consulta d'altres monografies del autor, vegeu: Jordi, R.- Relaciones. Op. cit. p. 103, 104, 170, 196, 197, 198, 210, 212, 213, 214, 220 i també Jordi, R.- Boticas i boticarios barceloneses. Op. cit. pàgs. 47, 48, on s'ofereix la situació a Barcelona de les apotecaries esmentades.
- 4.- Noticia de los principales medicamentos e instrumentos de cirugía nacionales i extranjeros que para la curación del doliente se encuentran en el Deposito General Español del Doctor Font i Ferrés. (Barcelona, 1845) 40 pp.
- 5.- En el seu catàleg oferia agulles de sutura, "anteojos para vizcos", balances de llautó per apotecaries, aparells per obtenir aigües gassoses, biberons, bisturis, braguers, xumets, comptadors mèdics de pulsacions, trompetes per sords, espàtules d'acer, de marfil i de plata, forceps, xeringues de vidre, estany, goma i plata per injeccions, membres artificials, morters de coure, vidre, ferro i porcellana, flascons per farmàcies, microscopis, ulls d'esmalt per bornis, pinces, estetoscopis, disores, torniquets, trocars, etc. etc., però, a més a més, segons explica el propi Font i Ferrés, la seva afeció a la medicina i a la cirurgia l'havia conduit a importar "Piezas de anatomía quirúrgica amoldadas sobre el cadáver sacadas en cuero en relieve i pintadas imitando el natural" per tal de poder ensenyar correctament anatomia, degut a que "nada se borra mas facilmente de la memoria al salir de las escuelas que las descripciones anatómicas", la qual cosa donava lloc a que "dejan de hacerse muchas operaciones que salvarian tal vez la vida de los enfermos, y otras se hacen sin la exactitud i la perfección que ahora es posible, teniendo a la vista estas piezas anatomicas sobre todo antes de practicar cualquiera operación". La col·lecció de deu de les esmentades peces valien seixanta duros. Vegeu: Noticia. Op. cit.
- 6.- Salut para todos o sea Noticia de los principales medicamentos que para la curación de las enfermedades humanas se hallan en el Laboratorio químico del Dr. Font i Ferrés. (Barcelona, s/f) 32 pp.
- 7.- Salut para todos. Op. cit. coberta.
- 8.- Deia el següent: "Nadie duda que los adelantos medicos unidos al desarrollo de la química moderna, van en aumento todos los días, i por esta razón el facultativo que se estaciona es poco mas que rutinario a los diez años de separación de las aulas, por mas que en ellas hubiese sido alumno sobresaliente. Es pues preciso unir a los esfuerzos adquiridos, las observaciones que hace diariamente la ciencia, i las que la práctica recomienda, porque es un canon medico inmemorial que las enfermedades se curan en la catedra en tanto que los enfermos se mueren en las camas; i vemos todos los días que muchos que con sus discursos brillan en los anfiteatros deslumbrando con su erudición i elocuencia, son praticos desgraciadísimos, porque solo se esmeraron en formarse teoricos aventajados". Vegeu: Noticia de los principales medicamentos. Op. cit.
- 9.- Farmacéuticos ochocentistas. 38 años de actividades científicas del Colegio de Farmacéuticos de Barcelona. Circ. Ftc. XXXIII (1975) 247; 129:164.- p. 148/149.
- 10.- Jordi, R.- id. nota 7.
- 11.- Roldan Guerrero, R.- Diccionario biográfico i bibliográfico de autores farmacéuticos españoles (Madrid, 1958/1976) n. 866.
- 12.- R. Acad. Ciencias i Artes de Barcelona.- Año académico de 1910 a 1911, CXLVIII de la creación de este cuerpo, CXLI de su erección en Real Academia. Nómica del Personal Académico. 181 pp. p. 148.
- 13.- Viñas i Campí.- El indicador de España.- Año económico (1864/659). En un anunci publicitari, titulat "El consejero de las enfermedades sifilíticas", Font i Ferrés fa propaganda del seu llibret, en el qual ofereix un mètode senzill i raonat, a l'abast de tothom, per curar ràpidament la sifília. Tot presentant quatre rostres horripilants en els que s'aprecien les lesions sifilitiques i que denomina "sifilides miliar", "mentagra sifilitica", "sifilide corrosiva", dedica quatre capítols i un apèndix al mètode instructiu; també ofereix a l'última part un article destinat a donar a conèixer el catàleg de medicaments que entren en el pla de curació, per acabar anunciant que "El Consejero" es ven al preu de 6 rals de billó a la Botica Central de la Plaça del Pi.
- 14.- Viñas i Campí.- El indicador. Op. cit.
- 15.- A.H.C.F.B.- Registro General de Socios, Títulos i Premios. Colegio de Farmaceúticos de Barcelona.

- 16.- El 1861 Escribà també era citat com "Insolvente" per l'antic Col·legi de Farmacèutics de Barcelona, qualificació que era deguda possiblement a la manca de pagament de les seves quotes, encara que això és una hipòtesi que s'hauria de confirmar.
- 17.- Roldán, R.- Op. cit. n. 1842.
- 18.- A.C.A.- Tarifas de Profesiones i Patentes. Matrícula del Subsidio Industrial i de Comercio de esta Capital.
- 19.- Per la mort de Josep Bosch Tarruella el 5-7-1947, el 23-3-1949 els seus hereus venen la Farmàcia a Ramon Romani Oliva. Aquest, el 26-5-1959, la ven a Albert Blanch Roig, el qual, el 21-10-1964, la ven a Joan Verdura Pi, l'actual propietari.
Vegeu: C.O.F. Barc. Arxiu.
- 20.- Soci de número de l'Acadèmia Mèdico-Farmacèutica de Barcelona, de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, Corresponsal del Col·legi de Farmacèutics de Madrid, de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona i de Palma de Mallorca, medalla d'or de primera classe de la Société Scientifique Europeene, de la que també n'era membre, i de plata i d'or de les Exposicions farmacèutiques de Madrid del 1882, i la Universal de Barcelona de 1888.
- 21.- Burroughs Wellcome & Cia.- Lista de Precios de Productos Finos. 1907.
- 22.- La numeració actual no permet equiparar la localització, encara que cap la possibilitat que la farmàcia del carrer Petritxol tingués efectivament sortida al carrer de Petritxol, però que, a efectes fiscals, figurés tot l'edifici a la Plaça del Pi.
- 23.- De totes maneres, per poder invalidar la hipòtesi que per un curt període de temps va haver-hi un tràfec amb la farmàcia de Ramon Gener i els Plans, vista la proximitat de numeració del carrer de Petritxol, que fa possible l'existència de dues farmàcies cara a cara, caldrà esbrinar que succeí amb aquests tres farmacèutics durant el període 1855/1862, perquè entre aquestes dates Plans i Pujol passà a estudiar el doctorat a Madrid, el 1855, per tornar més tard a Barcelona per fer oposicions i assolir la Càtedra d'Història Natural de l'Institut de Girona el 1862, passant el 1863 a Santiago de Compostela per traslladar-se el 1865 a la Universitat de Barcelona.
- Vegeu: Roldán, R.- Op. cit. n. 1848.
- 24.- Roldan, R.- Op. cit. n. 997.
- 25.- És el lloc més lògic on es pot situar l'aixaroperia que tingué durant algun temps.
- 26.- Segurament sense farmàcia i sense activitat farmacèutica concreta.
- 27.- En aquesta època era a París, on va representar l'Ateneu Barcelonès a l'enterrament de Víctor Hugo el 1885.
Vegeu: A.H.M.B.- Pompeius Gener s/d. 14 pp. p. 9.
- 28.- Pompeius Gener. Op. cit. p. 4.
- 29.- A.C.A.- Laboratorios químicos o farmacéuticos donde se obtienen productos o específicos medicinales que se expenden al comercio. Epig. 164, Tarifa 3^a, i A.C.A. Tarifas de profesiones i Patentes. Matrícula de Subsidio Industrial i de Comercio de esta Capital. Tarifa, 3ª Capital. Epígrafs 179, 179 bis i 180.
- 30.- Tasis, R.- Barcelona, imatge i història d'una ciutat. (Barcelona, 1961) 521 pp. p. 461.
- 31.- Soldevila, F. i cols.- Un segle de vida catalana. V.II, p. 708.
- 32.- Soldevila, F.- Un segle. Op. cit. p. 714.
- 33.- Soldevila, F.- Op. cit. p. 735.
- 34.- Soldevila, F.- Op. cit. p. 895.
- 35.- Soldevila, F.- Op. cit. p. 926.
- 36.- Soldevila, F.- Op. cit. p. 1203.
- 37.- Soldevila, F.- Op. cit. 1210.
- 38.- Roldan, R.- Op. cit. n. 997.
- 39.- Roldán, R.- Op. cit. n. 997.
- 40.- Soldevila, F.- Op. cit. p. 1224.
- 41.- Soldevila, F.- Op. cit. p. 1252.
- 42.- Pompeius. Op. cit. p. 8.

Bibliografia:

Manuscrits:

- A.H.P.B.- Not. Josep Fr. Mas Vidal. T-5, 1783.
- A.H.C. Farmacéuticos de Barcelona.- Registro General de Socios, Títulos i Premios. Colegio de Farmacéuticos de Barcelona.
- A.C.A.- Tarifas de Profesiones i Patentes. Matrícula del Subsidio Industrial i de Comercio de esta Capital.
- A.C.A.- Laboratorios químicos o farmacéuticos donde se obtienen productos o específicos medicinales que se expenden al comercio. Epig. 164, Tarifa 3^a. I A.C.A. Tarifas de profesiones i Patentes. Matrícula de Subsidio Industrial i de Comercio de esta Capital. Tarifa, 3ª Capital. Epígrafes 179, 179 bis i 180
- C.O. Farmacèuticos de Barc. Arxiu Col·legiats.

Monografies

- Jordi, R.- Boticas i boticarios barceloneses del siglo XVIII según el Catastro personal de 1716.- Butl. Inf. Circ. Ftca. X (1978) 105.
- Noticia de los principales medicamentos e instrumentos de cirujia nacionales i extranjeros que para la curación del doliente se encuentran en el Deposito General Español del Doctor Font i Ferrés. (Barcelona, 1845) 40 pp.
- Salut para todos o sea Noticia de los principales medicamentos que para la curación de las enfermedades humanas se hallan en el Laboratorio químico del Dr. Font i Ferrés" (Barcelona, s/f) 32 pp.
- Jordi, R.- Farmacéuticos ochocentistas. 38 años de actividades científicas del Colegio de Farmacéuticos de Barcelona. Circ. Ftca. XXXIII (1975) 247; 129:164.
- Pompeius Gener. s/d. 14 pp.

Llibres

- Burroughs Wellcome & Cia. Lista de Precios de Productos Finos. 1907.
- Jordi, R.- Relaciones de los boticarios catalanes con las instituciones centrales. 2a. ed. (La Bisbal, 1975) 501 pp.
- R. Acad. Ciencias y Artes de Barcelona.- Año académico de 1910 a 1911, CXLVIII de la creación de este cuerpo, CXLI de su erección en Real Academia. Nómica del Personal Académico. 181 pp.
- Roldán Guerrero, R.- Diccionario biográfico i bibliográfico de autores farmacéuticos españoles. (Madrid, 1958/1976).
- Viñas i Campi.- El indicador de España. Año económico 1864/659.
- Soldevila, F. i cols.- Un segle de vida catalana. (Barcelona, 1961) V.II.
- Tasis, R.- Barcelona, imatge i història d'una ciutat. (Barcelona, 1961) 521 pp.

Comparació entre la “Concordia”¹ del Col·legi d’Apotecaris de Barcelona de 1511 i el “Receptario”² de Florència de 1498.

Text de la conferència pronunciada per la Dra. Montserrat Duch el dia 16 de març a la Sala d’Actes de Farmaindustria, de Barcelona. (Trad. orig. cat.).

A propuesta de nuestro presidente os hablaré sobre dos libros: la “Concordia” de Barcelona de 1511 y el “Receptario” florentino editado en 1498 y sobre las similitudes y diferencias que hay entre los dos.

Su edición es casi simultánea, tan solo trece años los separan. Puede decirse que son contemporáneos, y ambos se realizaron para corregir una situación análoga, de la cual se habla en los respectivos prólogos.

Curiosamente esta situación se da en dos ciudades de países distintos y en circunstancias políticas distintas.

La República de Florencia, en 1492, a partir de la muerte de Lorenzo el Magnífico, entra en una época turbulenta. En 1494 las tropas francesas atraviesan la Toscana para dirigirse a Nápoles y Pedro de Médicis tuvo que hacerles diversas concesiones, cosa que exasperó a su partido y tuvo que huir de la ciudad. Por aquel entonces, el prior de los dominicos, Girolamo Savonarola, había comenzado sus predicaciones y aspiraba a una purificación de costumbres instaurando la República de Cristo. Es casi seguro que fue su apoyo al partido popular, lo que llevó este partido al poder desde 1494 al 1512. Savonarola fue excomulgado por el Papa y en mayo del 1498 fue quemado en la hoguera por hereje. La fecha de edición que aparece en el último folio del Receptario es la de 21 de enero de 1492, unos meses antes de dicha ejecución.

1 “Concordie Apothecariorum Barchinone in medicinis compositis liber feliciter incipit”. Barcelona, Carles Amorós, (1511).

2 “Nuovo Receptario composto dal famossissimo Chollegio degli eximii doctori della arte et medicina della inclita citta di Firenze”. Florencia, Compagnia del Dragho, (1498)

Una referencia sobre un artículo de Luntz³, dice que según los estudios realizados por éste, la fecha del "Receptario" debería atrasarse al 1499, pues Savonarola murió el 23 de mayo del 1498. Esta cita no nos parece demasiado clara y no conocemos qué tipo de relación pudo tener Savonarola con el Receptario.

No conocemos el artículo de Luntz, que no es primordial para nuestro estudio, pero esperamos algún día poderlo leer para conocer más a fondo esta aseveración de Luntz, que ha sido completamente descartada por otros autores.

El "Receptario" de Florencia ha sido, de siempre, conocido y estudiado. Alfonso Corradi nos da una monografía exhaustiva de dicho libre en el año 1887⁴ que ya fue descrito por Audifredi⁵ en 1794 y citado por Fossi en 1795⁶. El estudio de Corradi actualmente posee aún toda su vigencia, aunque se hayan sucedido muchas otras monografías sobre el "Receptario" en época mucho más moderna.

La ciudad de Barcelona, en 1511, se encontraba en plena recuperación política y económica. Había salido de la crisis en que la habían sumido las guerras y revueltas de la segunda mitad del siglo XV.

Fernando II de Aragón⁷, al emprender la política de "Redreçament", concretamente en 1491, estableció el sistema de elección de cargos públicos llamado "insaculación", para evitar banderías y luchas entre diversas facciones que se disputaban el poder. Todo ciudadano con capacidad para ejercer cargos públicos podía acceder a ellos, sólo hacía falta que se inscribiera su nombre en un papel, que era enrollado y recubierto de cera y guardado dentro de un saco. Dichos rollos se denominaron "rodolins" y el día de la elección se ponían en una gran jofaina con agua, de donde la mano inocente de un niño, debía extraer los rollos correspondientes. El Rey extendió este sistema, que en principio estuvo destinado sólo para los órganos de gobierno de la Ciudad, a los Colegios y Gremios. Así eran elegidos los Cónsules del Col·legi d'Apotecaris.

Vemos pues que el momento político era totalmente distinto en ambas ciudades. Florencia se hallaba en una época turbulenta y de decadencia, con un gobierno inestable. Barcelona se encontraba en una coyuntura de recuperación económica, basada en una sociedad jerarquizada y regida por autoridades con poderes perfectamente delimitados.

La "Concordia" sale a la luz en 1511, se sabía de su impresión pero no se conocía ningún ejemplar de esta obra hasta que en 1943 se descubre uno⁸. Por esta circunstancia, su conocimiento y estudio son muy recientes.

Al comparar los dos prólogos, encontramos en ambos un párrafo que describe situaciones análogas desde el punto de vista de los boticarios.

El primer párrafo del de la "Concordia" parece copiado o inspirado en el del "Prohemio" del "Receptario" y palabra más o menos vienen a decir lo mismo. Es una queja sobre la circunstancia que se da en una y otra ciudad en cuanto a los diferentes

3 CARMONA CORNET, A.M. *Nuovo Receptario Composto...* Introducción y comentarios, p. XXXIV, Edición facsímil, Barcelona (1992).

4 CORRADI,A. *Le prime farmacopee Italiane e in particolare: Dei Ricettari Fiorentini*. Milano 1887 Revisada por A. Giordano y editada por Galli e Thierry Stampa, Milano, 1984.

5 AUDIFREDI,J.B. *Specimen historico- criticum Editionum Italicarum saeculi XV*, Roma 1794, p. 368.

6 FOSSI, Catal. cod. Saec. XV, Florentiae III, 134, Apénd.

7 Fernando II era también rey de Castilla a partir de 1475, por su matrimonio con la princesa Isabel, nombrada heredera de la corona castellana.

8 BALLESTER,F. "De libros Viejos" Farmacia Nueva, VII, 449/6 (1943).

caracteres externos que presentan la medicinas elaboradas con recetas que, llevando el mismo nombre, son de diferente composición según el autor que se ha tomado como base al momento de realizarlas.

En el "Receptario" se dice que esta situación actúa en detrimento del buen nombre de los médicos. Reunidos médicos y boticarios, se acuerda realizar un "Nuovo Receptario", y todos los boticarios estarán obligados a realizar las recetas según sus normas, tanto en la ciudad de Florencia, como en todo su territorio soberano. Así se paliará esta situación, y podrán recuperar su reputación tanto los médicos como los "Spetiali".

La Concordia es una obra realizada libre y espontáneamente por los "Apotecaris", sin presión ni injerencia de los médicos de Barcelona. Mientras no se encuentre documentación que asevere lo contrario, podemos afirmar, basándonos en el prólogo, que fue redactada por los "Apotecaris" de Barcelona, con plena independencia y por acuerdo unánime de todos ellos, sin ninguna discrepancia.

Fueron tan sólo los "Apotecaris" de Barcelona quienes se comprometieron a realizar las medicinas compuestas siguiendo la formulación recopilada en este recetario, que ellos llamaron "Concordia". En cambio, en el prólogo del "Receptario", se habla de la obligatoriedad de seguir sus normas, no solamente los "Spetiali" de la ciudad de Florencia, sino también los de todo el ámbito geográfico de la República. Normas que, además, debían ser seguidas por los médicos en el momento de recetar.

Como puede verse, el área de aplicación de dichas normas dictadas por el "Receptario" era mucho más extensa que la de la Concordia, que se limitaba sólo a los "Apotecaris" de Barcelona.

Se habla en ambos prólogos de reuniones del estamento. En el caso del "Receptario", son los médicos los que instan a los Cónsules de los "Spetiali" a reunirse con ellos. En cambio, en la Concordia, se dice que los Cónsules convocaron una Asamblea General de todos los "Apotecaris" de Barcelona.

Se da otra coincidencia entre ambos prólogos cuando se citan los autores que se tomarán como fuentes para la selección de las recetas. Hacemos constar que en la Concordia, después de Mesue y Nicolaus, el tercer autor que debe ser consultado es Arnau de Vilanova, el cual no está incluido en el "Receptario" a pesar de su gran prestigio⁹.

La continuación del "Prohemio" no tiene paralelo en la Concordia. Trata de las partes en que está dividido el Receptario, que son tres.

En la primera parte, que no tiene correspondencia en la Concordia, se encuentran 12 "distinctio" o capítulos en los cuales se dan indicaciones para el buen funcionamiento de la "bottegha". También se halla una lista de los simples, que esta debe poseer, son 503 simples, clasificados por su procedencia: vegetales, animales y minerales. Diremos aquí, de paso, que en la Concordia, nosotros hemos contabilizado 451 simples. Además se dan indicaciones sobre el mes en que deben recolectarse ciertos simples, modo de conservar algunos simples y compuestos, sus caracteres organolépticos y su caducidad.

⁹ En Heidelberg, las Ordenanzas de 1471, dicen que los Boticarios deben seguir el Antidotario de Nicolao Salernitano, y que cuando no se hallase en él algún medicamento prescrito, debían seguir las normas dadas por los Antidotarios de Arnau de Vilanova o Avicenna. FLUCKIGER, F. A. Die Frankfurter Liste etc. Halle 1873.

La segunda parte del "Receptario", el Antidotario, es análoga al texto de la Concordia, pero hay que destacar que no se trata de una copia, tan sólo sigue sus mismas directrices. El número de grupos de preparados farmacéuticos no es igual en una y otra obra, hay ciertas diferencias que quedan destacadas en la tabla que se acompaña, pero puede decirse que ambas obras han tomado como base los grupos en que se divide la tercera parte de los "Canones" de Mesue: el Grabadin o Antidotario.

La Concordia contiene 309 recetas, el "Receptario" 537, pero el porcentaje entre los autores mayoritarios es semejante. Adjuntamos también una tabla de estos porcentajes, de la cual cabe destacar, además de la ya citada ausencia de recetas procedentes del Antidotario de Arnau de Vilanova, el considerable aumento en éste, respecto a la Concordia, de las recetas de uso común y magistrales.

También es muy diferente la selección de autores minoritarios en uno y otro libro, porque cada ciudad ha integrado recetas de personalidades conocidas tan sólo en su ámbito cultural.

En ambas obras, al momento de elegir las recetas, hay coincidencia cuando se trata de las fórmulas sancionadas por el uso, y que eran de prescripción casi obligada por todos los médicos del área cultural europea occidental. Pero en las otras recetas de los autores consagrados, se ha seguido un criterio de selección diferente en cada una de las obras que se comparan, siéndonos desconocidas las causas que motivaron tal selección. Por ejemplo para elaboración de la "Triaca Magna", en el "Receptario", se ha seleccionado la receta procedente del libro III de Avicenna y en cambio en la "Concordia" se prescribe utilizar la del Antidotario de Nicolaus.

Coincidien ambas obra en la forma de insertar las recetas. En todos los tratados de los grandes maestros hemos encontrado las recetas escritas horizontalmente, un componente al lado del otro seguido de su peso; si el peso es igual en varios componentes, el peso se pone al final, precedido de la abreviatura ana. que indica igual peso. En cambio, tanto en el "Receptario" como en la "Concordia", encontramos los simples escritos uno debajo del otro, en la parte izquierda y en la derecha están los pesos correspondientes.

Otra analogía entre ambos libros es la forma como las recetas de los grandes maestros han sido integras en estas obras. Se ha suprimido totalmente de la receta las propiedades médicas, dejando solamente la parte que concierne al boticario. La dosis no viene dada nunca en el "Receptario", en cambio en la "Concordia", al final de la receta, figura siempre la dosis.

Ambos libros son obras puramente prácticas, en las que no aparece ninguna teoría¹⁰. Son obras para ser usadas en el quehacer diario de la botica y en las cuales, exprofeso¹¹, se ha llegado a una concisión, clarificación y exactitud en la forma de exponer las recetas.

Puede decirse que el Receptario, siendo una obra menos solemne en su presentación que la Concordia, es una obra más ambiciosa y cuidada. Su contenido abarca muchos otros temas además de la parte correspondiente a las recetas. En la Concordia sólo se habla de "medicinas compuestas" estructuradas éstas por grupos, al igual que en la segunda parte del "Receptario".

10 CARMONA CORNET, A.M. op. cit. p XXXIII, habla de las teorías farmacológico- médicas del código para la elaboración de medicamentos...., conocido como "Nuovo Receptario....". En esta obra no hay teoría y además, aún no se conocía ni se usaba el término "farmacológico".

11 "Concordie Apothecariorum Barchinone...", ver transcripción y traducción del prólogo. "NUOVO RECEPTARIO..", Ver traducción del Prohemio.

A diferencia del "Receptario", la "Concordia" presenta una serie de errores tanto en el orden de las recetas dentro de los grupos, como en la tipografía, y en la ortografía, estos últimos inherentes a la persona que escribió el manuscrito llevado a la imprenta y que denotan que era una persona de habla catalana. En conjunto da la sensación de estar realizada con cierta precipitación, y sin corrección de pruebas tipográficas.

Acabada esta comparación podemos decir que existen diferencias bastante fundamentales entre una y otra obra, pero esto no implica que los "Apotecaris" de Barcelona no conocieran el "Receptario". Puede suponerse, con visos de verosimilitud, que nuestros "Apotecaris" lo conocieron y lo tomaron como pauta, pero que su idea básica fue tan sólo la de rectificar una situación degradada en la elaboración de las "medicinas compuestas"¹² o recetas.

Se llegó por acuerdo del Colegio en pleno, a editar una obra para la normalización de todas estas recetas. Se denominó Concordia¹³, y fue declarada de seguimiento obligatorio para todos los miembros de este citado Colegio. Se considera como el primer texto oficial editado en todo el ámbito español, antecedente de las modernas Farmacopeas.

12 DUCH TORNER, M.M. Tesis doctoral, julio 1992, p. 160-163.

13 Concordia es una palabra latina que significa: armonía, consenso, unión, acuerdo.

6.- TODAY'S EVENTS ARE TOMORROW HISTORY

Els fets d'avui són la història del demà, per *Plinius*

- "Circular Farmacèutica", publicació científica editada pel Col·legi de Farmacèutics de Barcelona i què ha estat fins el mes de Juny de 1993 l'única publicació exclusivament científica editada per un col·legi de farmacèutics espanyol, i l'única publicació científica farmacèutica editada a Catalunya, ha desaparegut com a tal. Després de 21 anys d'haver estat en la línia abans esmentada i d'haver-se mantingut amb grans dificultats, mantenint el mateix nom, ha sucumbit als corrents actuals, convertint-se en una més de les revistes de divulgació editades a tot color i sotmeses al disseny publicitari.

Indexada en els índexs internacionals de més prestigi, "Circular Farmacèutica" va ser l'any 1968 la primera publicació científica farmacèutica col·legial que estableix, entre altres normes, la de publicar els extractes dels treballs científics en castellà, francès, anglès i alemany.

A "Circular Farmacèutica" li cap el mèrit d'haver estat la revista farmacèutica que ha donat a conèixer dins l'àmbit internacional les més importants investigacions seriades sobre la història de la farmàcia catalana, havent estat capdavantera i única en aquest terreny.

També el "Butlletí Informatiu de Circular Farmacèutica", que ha reproduït en les seves cobertes prop d'una cinquantena de pots de farmàcia, amb una qualitat que ha estat reconeguda pels experts de tot el món de la ceràmica, ha sofert l'empenta d'aquest canvi.

- El dia 25 de juliol de 1993 entraren en vigor les anomenades llistes restrictives que comprenen els medicaments que no poden ser prescrits a càrrec de la Seguretat Social (S.S) a l'Estat Espanyol. Referent a aquesta mesura presa per l'Administració espanyola, recordem que pel Decret n. 3157, de 23 de desembre de 1966, aparegut en el "Boletín Oficial del Estado" n. 312 i que entrava en vigor el 1er de Gener de 1967, quedava abolit el conegut com a "Petitorio" que recollia tots aquells medicaments que no es podien prescriure a càrrec del "Seguro Obligatorio de Enfermedad", vulgarment conegut com el S.O.E.

9.- CO-LABORACIONS:

Estudi comparatiu de les "Concordies" de Barcelona de 1511 i de 1535.

Duch Torner, M.M.

Com a continuació del nostre treball publicat anteriorment, presentem ara una anàlisi comparativa entre la primera Concordia, editada el 22 d'octubre del 1511, i la segona, que sortí de la impremta de Pere Monpezat el 22 de setembre del 1535.

Partint de l'estudi fet a la nostra tesi sobre la Concordia de 1511, s'ha realitzat un treball semblant amb la del 1535.

Hem començat duent a terme la transcripció paleogràfica de tot el text, i després, hem realitzat la traducció del llatí al català. D'aquesta forma s'ha pogut posar de manifest les analogies i diferències que hi ha entre una i altra edició i s'ha pogut arribar a unes determinades conclusions.

En ambdues s'hi pot considerar tres parts: introducció, nucli central de l'obra, que és on es troben les receptes reunides en grups segons formes farmacèutiques, i finalment l'índex.

La introducció ja es va estudiar a l'anterior treball i en aquest ens centrarem en el text. Veiem que està dividit en els mateixos grups que l'anterior Concordia i que es presenten en el mateix ordre en què es trobaven a l'edició de 1511. En total són 9 grups:

GRUPS	CONCORDIA 1511	CONCORDIA 1535
Grup primer	DE CONFECIONIBUS	DE ELECTUARIIS ET CONFECTIONIBUS
Grup segon	DE SPECIEBUS LOHOTS	DE LOHOCS
Grup tercer	DE SIRUPIS ET ROBUB	DE SYRUPIS
Grup quart	DE COLIRIS	DE COLLYRIIS
Grup cinquè	DE TROCISCIS	DE TROCHISCIS
Grup sisè	DE PILLOLIS	DE PILULIS
Grup setè	DE UNGUENTIS	DE UNGUENTIS ET CEROTIS
Grup vuitè	DE EMPLAUSTRIS	DE EMPLASTRIS
Grup novè	DE OLEIS	DE OLEIS

Podem observar que les receptes es troben classificades en grups similars en un i altre text. Tan sols en dos d'ells, a l'edició de 1535, hi ha una petita modificació en la nomenclatura, i en altres s'ha rectificat lleugerament la grafia del nom.

A continuació analitzarem quins canvis ha sofert el text. Podem asseverar que Narcís Solà¹ va treballar sobre el text editat el 1511 i va seguir la mateixa estructura. Estructura que com ja hem dit², està inspirada en la de l'Antidotari o Grabadin de Mesué.

Una primera lectura ens indica que el contingut és anàleg en ambdues obres, encara que, a vegades, s'han suprimit unes receptes i també s'hi han afegit de noves.

1.- DUCH I TORNER, M.M. "Sobre la Concordia de 1535" BSAHCFC nº 2, Any II (1993)

2.- DUCH TORNER, M.M. Aproximació a "Concordie Apothecariorum Barchinone, Barchinone 1511" Tesi doctoral, juliol 1992. Departament de publicacions de la Universitat de Barcelona.

Hem dut a terme una comparació exhaustiva dels dos textos, recepta per recepta, i dins de cada recepta el recompte dels simples que formen part d'ella i els seus pesos respectius. Hem vist que es corresponen perfectament, llevat d'alguns errors en els pesos, que hem trobat corregits a l'edició del 1535, i també s'han comprovat amb la recepta que es troba a la font original, sigui Mesue, Nicolau, Arnau de Vilanova o Rasis. En aquesta edició, hi ha també un o dos errors de pesos que no hi eren en la del 1511. Algunes vegades, en la recepta, es varia l'ordre d'algún simple respecte a l'edició del 1511. Són, però, detalls puntuals que no fan variar el contingut general de l'obra.

En canvi, sí hem pogut comprovar que en el text de la nova edició s'han suprimit tots els errors, tan ortogràfics com tipogràfics, citats per nosaltres en el treball sobre la Concòrdia del 1511, i que també foren detectats a l'època³. També s'ha corregit la forma d'escriure el nom de molts simples, emprant una grafia més acurada.

A les receptes, en l'anomenar el simple, a la primera Concòrdia quasi bé mai s'especifica la part del vegetal que deu ser utilitzada, donant per suposat que l'apotecari ja el coneix. En canvi, a la del 1535, es concreta molt més. Diu si es tracta de l'arrel, de les flors o de les fulles, o bé del fruit o de la llavor. Hem comprovat que, quan s'explica la manera de dur a terme una determinada recepta, tampoc hi han canvis importants, i es troba la mateixa explicació que en l'edició anterior, que al mateix temps també concorda amb la que es troba a l'obra original utilitzada com a font. Una innovació és que, si quan ja s'ha especificat la recepta i la manera de fer-la, s'hi ha d'afegir alguns altres components, aquests i els seus pesos corresponents, es presenten escrits en columna vertical, i no l'un a continuació de l'altre, cosa que succeia a la del 1511 i també a la font original.

Pel que fa al conjunt de receptes, en la Concòrdia del 1535 es troben més ben agrupades que a la del 1511. Ha desaparegut el desordre que hi havia en determinats grups de la primera Concòrdia. Les receptes fora de context són col·locades al lloc que els hi correspon, i veiem que en cada grup se segueix molt més l'ordre per autors prioritaris: primer les receptes corresponents a Mesue, seguidament les de Nicolau, després les d'Arnau de Vilanova, Avicenna, Rasis i per últim les d'autors minoritaris, dels quals tan sols se'n troben una o dues receptes en tot el text. Finalment es troben les d'ús comú, en aquestes últimes no se segueix cap ordre especial, ni tan sols l'alfabètic.

Per tant, degut a aquesta reestructuració, l'ordre en què es troben les receptes en ambdues edicions, varia en determinats punts, i pot induir a creure que hi han diferències textuales, quan en realitat tan sols són d'ordenació.

Hem observat un increment de 27 receptes respecte a la del 1511. S'han suprimit receptes d'alguns autors minoritaris presents a l'edició del 1511 tals com Lanfrancus, Petrus Darlet i Alexandrus. En canvi s'hi inclouen receptes d'altres autors minoritaris, no citats a la Concòrdia del 1511, com Matheus Silvaticus, Platearius, Petrus Aponensis, que glossa Mesue, Leonardus de Bartapalia i Bartholomeus de Montagnana. Veiem que s'ha modificat el nom de dos autors: Petrus Blanch passa a Petrus Albus i Magistrum de Ansigana passa a Magistrum de Tusignana a la del 1535.

El major increment pel que fa a nombre de preparacions el trobem en les receptes magistrals i usuals, 20 en total a l'edició del 1535 enfront les 11 de l'edició del 1511. Hi ha doncs un percentatge superior d'aquestes receptes respecte al del 1511.

També el nombre de receptes corresponents a Mesue i Nicolau han sofert un lleuger augment. Aquest fet és la causa de que el total de receptes d'aquests autors no

3.- Llibre d'Actes del Col·legi d'Apotecaris, fol. 21 v.

sofreixi variacions o pugi unes dècimes. Les d'altres autors reconeguts no sofreixen variació i llavors el seu percentatge disminueix.

A continuació donem una taula dels percentatges de receptes segons autors en una i altra edició.

AUTORS	% CONCÒRDIA 1511	% CONCÒRDIA 1535
Mesue	52,53	53,1
Nicolau	21,46	21,
Arnau de Vilanova	5,83	4,8
Avicenna	1,94	1,5
Rasis	3,66	3,4
Altres autors	11,6	11,5
Usuals i Magistrals	3,15	4,6

Perquè es puguin distingir millor les diferències entre ambdues edicions, hem elaborat dues taules organitzades per grups i autors. Una, corresponent a la Concòrdia del 1511, i l'altra, a la de 1535. Comparant-les, es pot observar l'evolució que han sofert les receptes.

A la del 1535, al primer grup, hi ha 97 receptes. Només n'hi han dues de noves; el que ha ajudat a fer créixer aquest grup ha estat l'haver col·locat al lloc que li corresponia les receptes que es trobaven fora de context en la Concòrdia anterior. Com per exemple, les que es trobaven en el grup "De lohocs" i una "Confecció" que era la última recepta a la Concòrdia de 1511.

Entre el primer grup i el segon, "De lohocs" s'hi han intercal·lat tres receptes de decoccions, utilitzats per ènemes. Es tracta d'una innovació, perquè s'introduceix la forma farmacèutica ènema a la medicina oficial, cosa que no es troba a la Concòrdia de 1511.

El segon grup "De lohocs" ha sofert més transformacions. Si bé ha perdut algunes receptes que han passat al grup anterior s'ha vist incrementat per altres receptes. Els tres decoccions ja citats no formen grup apart i els hem considerat com si pertanyessin a aquest grup.

El tercer grup "De syrupis" augmenta en 6 receptes respecte al text de 1511, tres més de Mesue, dues d'ús comú i una de Stephanus Arnaldi, de Matheus Silvaticus i Leonardus de Bartapalia respectivament. En canvi n'hi ha dues de menys d'Arnau de Vilanova.

El quart grup, "De Colliriis" consta de les mateixes receptes que la de 1511, però s'han agrupat totes elles en el lloc que els hi corresponia, ja que, en la de 1511 no estaven ben ordenades dins el text general.

El cinquè grup, "De trochiscis", no sofreix grans alteracions, era un grup ja ben organitzat a la Concòrdia del 1511, tan sols s'hi afegeixen dues receptes de Nicolau i una de Petrus Aponensi, disminuint en una les de Mesue.

El sisè grup "De pillulis" afegeix tan sols una recepta de Mesue i al final es troba una recepta de "Alosa Pectoralis", d'ús comú, que creiem estaria més ben contextualitzada al grup "De Lohocs", perquè la forma farmacèutica anomenada "alosa" és molt semblant al lohoc.

El setè grup, "De unguentis et cerotis" conté el mateix número de receptes, però canvia la distribució per autors. Mesue passa de 18 a 15, perquè eren emplasters i passen al grup següent. No n'hi ha cap d'Arnau de Vilanova ni de Lanfrancus. De Rasis només n'hi ha una. En canvi, s'incrementen en tres les d'ús comú, en una les de Gilabertus Anglicus, i de nou n'hi ha una de Stephanus Arnaldi i una altra de Leonardus de Bartapalia.

En el vuitè grup "De emplaistris", hi ha quatre receptes menys. S'ha suprimit la de Lanfranchus, la de Petrus Darlet i la de Alexandrus, també una de Rasis i una de Gilabertus Anglicus. En canvi n'hi ha una més de Mesue.

L'últim grup, el novè, que correspon als olis, ha augmentat en quatre receptes. Mesue passa de 18 a 22. Arnau de Vilanova baixa en una i n'hi ha una de nova de Bartholomeus de Montagnana.

CONCORDIA 1511

TAULA DE RECEPTES PER GRUPS I AUTORS

AUTOR	CONF.C	LOHOTS	SIRUP.	COLIR.	TROC.	PILL.	UNG.	EMPL.	OLEIS	TOTAL REC.	AUTOR
Mesue	22	13	34	4	21	25	18	7	18	162	
Nicolau	46	-	-	-	6	6	7	2	-	66	
Arnau de Vilanova	-	-	7	-	1	2	-	3	5	18	
Rasis	3	-	-	-	2	4	2	-	-	11	
Avicenna	2	-	-	-	1	2	1	-	-	6	
Gilabert Anglic	-	-	-	-	-	1	2	2	-	5	
Gentil de Fulgeni	2	-	1	-	-	-	-	-	-	3	
Nicolau Florentí	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	
Galè	1	-	-	-	-	-	1	-	-	2	
Guido de Cauliac	1	-	-	-	-	-	1	-	-	2	
Simon Januensis	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	
Med. alme Civit	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Papa Joannis	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Bern.de Granolacs	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Luminare Maius	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Ber. de Casaldovol	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
Adzaravi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Avenzoar	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Mag. de Ansigana	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Galaf	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Guil de Plasencia	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Iher.de Cansali	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Petrus Yspanicus	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Petrus de Argelata	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
Alanfranchus	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
Rogerius	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
Guill. de Vinario	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
Petrus Darlet	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
Petrus Blanch	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
Alexandrus	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
Usus	5	2	-	-	-	-	1	1	-	9	
Anonim	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2	
TOTAL	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
PER GRUPS	86	16	51	4	31	41	35	21	24	309	

CONCÒRDIA 1535

TAULA DE RECEPTES PER GRUPS I AUTORS

AUTOR	EL CONF.	LOHOCS	SYRUPS	COLIR	TROCHIS	PEUL	UNGUEN	EMPLAST	OLES	TOTAL REC.	AUTOR
Mesue	27	17	37	4	20	26	15	8	22	176	
Nicolau	46	-	-	-	8	7	7	2	-	70	
A. de Vilanova	2	1	6	-	1	1	-	3	4	18	
Rasis	3	-	-	-	2	4	1	1	-	11	
Avicenna	2	-	-	-	1	2	1	-	-	6	
Gil. Anglicus	-	-	-	-	-	1	1	1	-	3	
Gent. de Foligno	2	-	1	-	-	-	-	-	-	3	
Nic. Florentinus	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	
Galenus	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
Guido	2	-	-	-	-	-	1	-	-	3	
Med. Civit.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
B. Granolacs	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Manl. Bosco	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	
B. Casaldovol	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Adzaravi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Avenzoar	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Mag. Tusignana	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Galaf	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Gl. Plasencia	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
Ih. Cansali	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
P. Yspanus	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
P. Argellata	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
Rogerius	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
G. Vinario	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
P. Albus	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
Usus	9	1	2	-	-	1	4	-	-	17	
St. Arnaldi	-	-	1	-	-	-	1	-	-	2	
M. Silvaticus	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2	
L. Barthapalia	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
Platearius	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
P. de Aponi	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
S. Januense	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
B. Montagnana	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
TOTAL	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
PER GRUP	97	22	58	4	33	42	35	17	28	335	
TOTAL RECEPTES										335	

Després d'haver realitzat aquest recompte podem dir que la segona Concòrdia no aporta grans diferències respecte a la primera. L'única novetat és la incorporació a la medicina oficial de dues formes farmacèutiques consagrades per l'ús.

Es tracta, en primer lloc, de tres decuits utilitzats per a ènemes, forma farmacèutica de la qual no se'n fa menció a la Concòrdia del 1511.

L'altra forma és la de la "Alosa pectoral" que es troba al final de les receptes de píndoles. No porta nom d'autor i la seva formulació no es troba citada ni a Mesue, ni a Nicolau, ni a Arnau de Vilanova, ni per Pere Benet Matheu, quan parla de formes farmacèutiques, cosa que fa suposar que era una forma d'ús comú. No comprenem, però, que aquesta recepta es trobi al final de les píndoles, quan per la seva consistència, ingredients i forma d'actuar, la fan més semblant als lohocs i creiem que allí era el lloc idoni per inserir-la.

Després d'haver fet aquesta comparació, hem arribat a la conclusió que aquesta segona edició, de l'any 1535, és una reedició de la Concòrdia de 1511. No es tracta d'una obra realitzada conjuntament entre metges i apotecaris, sinó que tan sols fou revisada, corregida i augmentada pel doctor en medicina, Narcís Solà segon. Correcció i revisió que fou encàrrec exprés dels Cònsols del Col·legi d'Apotecaris tal com vàrem dir en el nostre anterior treball.

PERE JUTGE (?-1316), L'APOTECARI BARCELONÍ AMIC D'ARNAU DE VILANOVA QUE JAU A SANTES CREUS

Xavier Sorní Esteva

El claustre del Monestir cistercenc de Santes Creus conté nombroses sepultures. Les més notables són les col·locades a les fornícules obertes en els propis murs claustrals, però n'hi ha d'altres de molt més discretes, simples làpides amb inscripcions. Una d'aquestes làpides presenta un extraordinari interès per a la Història de la Farmàcia, puix, si la inscripció no enganya, allí jau un notable apotecari barceloní.

Des de la plaça Major Monestir es pot accedir al claustre per la porta situada gairebé al final del mur fortificat que segueix la direcció de la façana principal de l'església (mur sud). Un cop a l'interior, girant a l'esquerra, és a dir, seguint la galeria sud, s'observa al final una porta que dóna a l'església per la capella de Sant Bernat. És davant d'aquesta porta, a terra, al marxapeu del portal, on hi ha la sepultura de l'apotecari.

La llosa, de marbre blanc, presenta a extrem i extrem un mateix escut aquarterat, amb un animal alçat en el primer i quart quarter i una flor de llis en el segon i tercer. L'escut de l'esquerra parteix per la meitat totes tres línies de l'única inscripció de la làpida: "HIC JACET PETRUS IUDICIS CIVIS ET IPOTECARIUS BARCHINONAE"¹.

Qui era Pere Jutge? Per què jau a Santes Creus².

Data de defunció i relació amb Santes Creus

L'antiquíssima làpida proporciona molt poca informació. Unicament que allí *jau* Pere Jutge ciutadà i apotecari de Barcelona. L'escut fa pensar en certa noblesa del personatge, i, certament, correspon a les armes del llinatge català Jutge: escut aquarterat, primer i quart d'atzur, amb un llop d'or, i segon i tercer de plata amb una flor de lis de gules³. Res permet conèixer, ni tant sols suposar, la data de defunció i els mèrits de l'apotecari barceloní per merèixer una sepultura, encara que modesta, en el claustre del Monestir de Santes Creus.

Antigament, però, completava la sepultura una altra làpida, segurament a la paret propera, que aclaria aquestes qüestions. Aquesta làpida se l'endugué el segle passat un individu d'un poble dels voltants per fer-la servir de pedra de la Constitució, aprofitant la cara llisa per gravar-hi la inscripció corresponent. Temps després, quan segurament bufaren aires polítics diferents, els del mateix poble la varen fer a trossos.

Sortosament, el text de la làpida, gràcies a Creus Coromines, no s'ha perdut. La inscripció, que anava acompanyada del mateix escut de la sepultura, deia textualment:

*"Anno Domini millesimo trecentessimo decimo quinto tertio calendaras Februarii obiit Petrus Judicis Apothecarius civis Barcinone qui exstruxit altare Sancti Bernardi in Monasterio Sanctorum Crucum, et qui dimisit conveniū ejusdem centum solidos censuales convertendos quolibet anno in croco ad mensam ipsius conventus diebus quibus jure conventus non habet pitantiam scriptam. Pro quo censuali dedit dictus Petrus Judicis ultra alia bona ducentus solidos dicto Monasterio ut lampas ardeat semper coram dicto altari Beati Bernardi"*⁴.

Pere Jutge, doncs, morí el 30 de gener de 1316⁵. És per tant un personatge antiquíssim, de l'època de Jaume II i Arnau de Vilanova.

L'apotecari barceloní fou, d'acord amb la inscripció de la làpida desapareguda, un gran beneficiari del Monestir de Santes Creus:

- va fer construir l'altar de Sant Bernat,
- deixà cent sous censals anuals per a safrà pels dies que el convent no tenia pitança escrita i
- instituí mitjançant dos-cents sous una llàntia perpètua a l'altar del Beat Bernat.

Aquests afavoriments expliquen el perquè l'apotecari jau al claustre de Santes Creus i, precisament, a la porta d'accés a l'església per la capella de Sant Bernat. Més encara si es té en compte que Pere Jutge morí al cap de poc d'haver-se iniciat la fàbrica del claustre (la primera pedra fou col·locada el 13 de setembre de 1313 i fins el dia de Sant Benet de l'any 1341 no es donà per conclosa la construcció), obra impulsada amb grans donatius per Jaume II.

Existeix a l'*Archivo Histórico Nacional* de Madrid un còdex provenint de Santes Creus que corrobora en gairebé tot, no en tot, el text de la malmesa làpida. Aquest manuscrit, que bé pot titular-se *Compendium* a tenor de l'*incipit* i del pròleg, ha estat referenciat per diversos autors i estudiat en bona part per Fort i Cogul, primer descriptivament⁶ i més tard en ocupar-se del Senyoriu de Santes Creus⁷. D'acord amb aquest autor, el *Compendium* fou iniciat per Fra Bernat Mallol, un monjo del monestir mort el 1428, i continuat per Fra Joan Salvador, el seu successor en el càrrec d'arxiver⁸.

El manuscrit, escrit bàsicament en llatí, està dividit en tres llibres, precedits per un pròleg i succeïts per un apèndix de notícies històriques. Segons l'*incipit* tracta "*de fundacione dicti Monasterium Sanctorum Crucum et de Iuribus eius*". És a l'apèndix on es troba el següent text relatiu a Pere Jutge:

"Petrus Judicis apothecarius et civis Barchinone qui construxit altare Beati Bernardi in hoc Monasterio Sanctorum Crucum instituit ut una lampas semper ardeat coram dicto altari

pro qua dedit dicto Monasterio ducentos solidos. Et etiam ultra alia bona dimisit eisdem monasterio centum solidos censuales convertendos quolibet anno in croco ad mensam ipsius conventus quod crocum cellararius minor tenet mittere in salsamento ipsius conventus diebus quibus ipse conventus non habet pitantiam scriptam, pro quo censuali dedit dictus Petrus Iudicis dicto Monasterio centum libras que per albatem et conventum posita sunt in emptione censum et aliorum redditum quas dictum Monasterium recipit in villa de Arbutio in Penitensi sicut iam suo loco in secundo libro huius operis dictum est, et ex illis reddibus debat eriri dictum crocum pro salsamento conventus, hic Petrus Iudicis obiit in civitate Barchinone quarto kalendas febroari Anno Domini M^oCCCXV et fuit corpus eius deportatum ad presens Monasterii ac sepultum in claustro eiusdem Monasterii ante portam ecclesie qua est satís propter capellam predictam Sancti Bernardi in introitu ipsius portalis in terra cum lapide albo marmoreo supposito cuius anima per Dei misericordia sine fine requiescat in pace Amen⁹.

Aquest text, a més d'augmentar les donacions fetes per Pere Jutge al Monestir de Santes Creus, concreta que l'apotecari va morir a la ciutat de Barcelona i que fou traslladat a Santes Creus. El més remarcable, però, és la discrepància pel que fa a la data de defunció. Segons la làpida, morí el 30 de gener de 1316, i segons el manuscrit un dia abans, el 29 de gener.

L'apotecari

La notícia més antiga localitzada de Pere Jutge data del 6 de maig de 1285 i el relaciona ja amb l'ofici d'apotecari. El document, donat a coneixer per Batlle Gallart, és una ordre de l'Infant Alfons adreçada al veguer i al batlle de Barcelona, a fi que no obliguessin l'apotecari barceloní Pere Jutge a anar a l'exèrcit que lluitava contra el francès. El motiu era la necessitat que l'apotecari romangués a Barcelona per fer xarops i electuaris per al rei i el propi Infant¹⁰.

Aquest servei a la casa reial com apotecari no fou excepcional. Anys més tard Jaume II, fins i tot estant lluny de Barcelona, feu confeccionar a Pere Jutge les medecines receptades pel seu metge. Una carta del 7 d'abril de 1304 ho il·lustra prou bé:

"Alt molt alt e poderos senyor en Jaume... Romeu de Marimon batle de Barchinona... Encara, senyor vos faç saber que us trimet per Pere March II latovaris e I exarop compost e I sallatio, los quals a fets en Pere Jutge especiayre, segons la ordinació de maestre Guillem de Béterriss e segons la letra vostra per vos, senyor, a mi tramesa... Scripta Barchinone VII° idus aprilis Anno Domini M^oCCC. quarto"¹¹.

El rei, que es troava llavors a Saragossa, ordenà per carta al batlle de Barcelona, Romeu de Marimon, que Pere Jutge confeccionés els medicaments prescrits pel seu metge Guillem de Béziers. Un cop fets, el batlle els feu arribar al rei per mitjà d'un missatger.

De Pere Jutge se sap també que el 1313 subministrà confits per valor 248 sous en el casament de la filla del rei, la Infanta Isabel, amb el duc d'Austria¹².

Aquestes tres notícies de Pere Jutge actuant d'apotecari, les úniques localitzades, i tot el dessús dit en relació amb el monestir de Santes Creus, mostren un personatge professionalment ben relacionat amb la cort, noble a tenor de l'escut i religiosament generós i benvolent. La figura de Pere Jutge, però, és molt més complexa.

En primer lloc, l'apotecari, a més de confeccionar medicaments, subministrava mercaderies pròpies de l'ofici a apotecaris de diversos indrets de Catalunya. Precisament, Jaume II, de Barcelona estant, el 13 de desembre de 1315, s'adreçà als veguers i batlles de Girona, Besalú, Cervera, Tàrrega, Vilafranca, Montblanc i Tortosa, perquè obliguessin als

apotecaris de les seves demarcacions a satisfer sense més entrebancs i dilacions els deutes amb Pere Jutge “*racione mercimoniorum que ab ipso emerunt ad opus officii eorum apothecarie*”. Segons el propi document, la intervenció de Jaume II fou a súplica del propi Jutge¹³. Sembla ser, però, que l’ordre de Jaume II no va sortir un efecte immediat, puix l’apotecari tingué de recórrer de nou al rei, el qual, al cap de poc, el 26 de gener de 1316, ara des de Tarragona, intervenia de nou en termes semblants¹⁴.

D’aquest dos documents hi ha tres aspectes que convé ressaltar. El primer és el caràcter general de l’ordre, que pot interpretar-se com que eren molts els apotecaris catalans que li devien diners, i, per tant, molts els apotecaris amb qui havia mantingut tractes comercials per raó d’apotecaria. El segon són les dates, de per si molt poc significatives, però molt reveladores si es té en compte que Pere Jutge morí encara no un mes i mig després de la primera i tres o quatre dies després de la segona. Possiblement, Pere Jutge, veient propera la seva hora, sentí urgència que li rescabalessin els deutes. El tercer aspecte és la pròpia intervenció de Jaume II a súplica de Pere Jutge, puix palesa molta proximitat entre l’apotecari i el rei. Aquesta no fou, però, l’única intervenció de Jaume II en afers econòmics de Pere Jutge.

El 30 de maig de 1313, Jaume II encomanava a Guillem de Vallseca, jurispecte de la casa reial, la solució del plet entre Pere Jutge i tres antics canvistes de Barcelona, Berenguer de Finestres, Pere de Sant Pere i Bartomeu Cendra, a causa d’una quantitat. Vallseca aviat aconseguí una amigable composició pel que fa a Berenguer de Finestres, ja difunt, i així, pocs dies després, el 9 de juny de 1313, Jaume II, ara des d’Igualada, podia donar instruccions a Arnau de Bastida, canvista barceloní, pel lliurament a Pere Jutge de 155 lliures barcelonines, quantitat certament elevada.

Pocs mesos després, el rei intervenia de nou en una qüestió que involucrava Pere Jutge. Des de Lleida, el de 28 d’agost de 1313, Jaume II, a súplica de Martí de Calçarroja, metge i familiar del rei, s’adreçà al senescal de Carcasona i de Béziers ordenant l’empresonament del narbonés Arnau de Rusticars, de la Societat de Guillem de Rusticars, que s’havia apoderat de 56 lliures i 12 diners rebudes a Lleida amb nom de Pere Jutge i destinades al metge. El mateix dia, Jaume II s’adreçà també als cònsols i consell de Narbona explicant el pretès robatori a fi que dels bens d’Arnau de Rusticars fos restituïda la quantitat, tot això a fi d’evitar escàndols entre els seus súbdits i els del seu parent, el rei de França¹⁵. Tot sembla indicar que en aquest cas el paper de Pere Jutge era el d’encobridor d’un préstec de Martí de Calçarroja, del qual cal ressaltar que era familiar del rei.

Amb tot això, Pere Jutge es perfila com un barceloní molt ric, apotecari de professió, amb negocis més enllà de l’apotecaria i molt vinculat a la cort, rebent d’ella favors i també fent-los-hi.

El que pot plantejar-se des del punt de vista de la Història de la Farmàcia, és si Pere Jutge era un apotecari establert a Barcelona que comptava entre els seus *clients* amb membres de la reial casa, o bé si estava d’algunha manera adscrit a la cort prestant serveis d’apotecari quan els hi eren requerits. El cas és que no s’ha trobat cap document que permeti una resposta directa a aquesta qüestió, i el cert és que tot el que s’ha pogut saber d’aquest apotecari no permet anar més enllà d’una suposició.

Que Pere Jutge tenia obrador d’apotecaria a Barcelona com un apotecari més, ho fa pensar bastant el fet que al menys en una ocasió, el 30 de novembre l’any 1302, fou escollit, junt amb Pere Fuster i Guillem de Lora, per representar als apotecaris en el Consell de Cent. Per a ser exactes, però, aquests tres apotecaris, en el Llibre del Consell, no consten com apotecaris, sinó com especiaries, sota la rúbrica “*Candelers e tenders e especiayres*” junt amb Arnau Reyal¹⁶. Aquesta circumstància obliga a fer un incís.

També a la carta de Romeu de Marimon a Jaume II, vista anteriorment, Pere Jutge és qualificat d'especiaire, en lloc d'apotecari. Això no ha de ser interpretat ni com ambigüitat ni com un doble ofici. A tots els apotecaris barcelonins de l'època se'ls pot trobar com apotecaris i com especiers. Es dóna el cas, segons accredita un estudi realitzat expressament per a determinar la relació apotecari-especier a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana, que, normalment, al *farmacèutic*, en els documents escrits en llatí se l'anomenava "apotecarius" i, en canvi, en els redactats en català, especier o especiaire, això fins ben entrat el segle XV, que es quan el mot apotecari (en català) començà a imposar-se sobre el d'especier¹⁷. No pot estranyar, doncs, que Pere Jutge, que en tots en documents escrits en llatí coneguts consta com apotecari, hagués representat als especiaires en el Consell de Cent.

Igualment a manera d'incís, convé indicar que s'ignora si Pere Jutge en alguna altra ocasió participà en el govern municipal barceloní. També es desconeix si candelers, tenders i especiaires s'agruparen de nou per obtenir plegats representativitat en el Consell de Cent. El que sí es pot afirmar és que la construcció a Barcelona, per glòria de Déu i de Santa Maria Magdalena, del Monestir de les Repenedides, durant el regnat de Pere el Cerimoniós, fou a reiterada súplica de "*apothecharii et boigarii et candelarii*"¹⁸, és a dir de tots tres oficis.

Retornant a la qüestió plantejada, cal observar que en els documents coneguts que relacionen Pere Jutge amb el rei, l'apotecari consta només com apotecari i ciutadà de Barcelona o bé com a "*fidelis nosier Petrus Iudicis apothecharius Barchinone*". Això contrasta molt amb el cas d'un altre apotecari coetani i també molt relacionat amb la casa reial: Guillem Jordà. A aquest apotecari, que era, a més, un gran comerciant de gra, en documents de Cancelleria compresos entre 1302 i 1306, se'l troba, traduint al català, com apotecari nostre, fidel apotecari nostre, apotecari de casa nostre, i fins i tot, en un cas, com apotecari de la il·lustríssima senyora reina, això en documents que res tenen a veure amb l'exercici de l'apotecaria¹⁹. Possiblement, doncs, Pere Jutge, tenia obrador a la ciutat de Barcelona, prestava serveis d'apotecari a la reial casa però sense estar adscrit a la cort com apotecari. Per ventura, al igual que el metge Martí de Calçarroja, era familiar del rei o d'algun membre de la casa reial²⁰. Aquesta qüestió, i, en general, la naturalesa del vincle de Pere Jutge amb la cort, no té de moment resposta.

La relació amb Arnau de Vilanova

L'interès històric de Pere Jutge, ultrapassa en molt al d'un apotecari ric, home de negocis i molt ben relacionat, que amb generositat es guanyà una sepultura a Santes Creus i amb això, és clar, la memòria històrica. És precisament la seva indubtable amistat amb el gran metge i reformador religiós Arnau de Vilanova el que el converteix en un personatge de certa rellevància històrica.

Han estat precisament els historiadors arnaldians els que més s'han interessat, encara que indirectament, per Pere Jutge en trobar-lo relacionat documentalment amb Arnau de Vilanova. Tot i amb això, convé anotar-ho, la bibliografia específica sobre Arnau de Vilanova, relativament abundant i, en general, molt valuosa, palesa un desconeixement del sector arnaldià pel que fa, no solament a la data de defunció de Pere Jutge, sinó també a les donacions a Santes i Creus i al lloc on té encara la seva sepultura.

Pere Jutge interessa força en relació amb Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) en primer lloc perquè en el testament d'Arnau atorgat a Barcelona el 20 de juliol de 1305 consta entre els executors testamentaris: "...et constituo executores ipsius dominum Petrum de Monte molonis, dominum Petrum iudicis, dominum Jacobum de piano cives Barchinonenses...". Aquest "*Petrum iudicis*" és sens dubte l'apotecari Jutge, puix en el mateix document, entre

els testimonis “specialiter vocati et rogati”, torna a constar, ara amb la indicació que era apotecari: “...Petrus Judicis apothecarius manumissor predictus, Magister Bernardus de Limona fisicus, et Bartholomeus junior civis Barchinone”²⁰.

Més interès té encara el fet que Arnau de Vilanova tingués bens a Barcelona a casa de Pere Jutge. Ho accredita un importantissim document datat a Barcelona el 6 de desembre de 1311, és a dir, molt poc després de la mort d’Arnau. Aquest document, localitzat i publicat, al igual que l’anterior, per Roque Chabás²¹, és precisament l’inventari d’aquests bens. Comprèn quasi quatre-cents items, i el més destacable és la gran quantitat de llibres, entre els quals obres originals d’Arnau. Són, fonamentalment obres eclesiàstiques, mèdiques i teològiques, disposades sense ordre, amuntegades o en caixes, i amb estris de farmàcia, de cirurgia i d’ús casolà per l’entremig²².

El contingut d’aquest inventari ha fet pensar que Arnau de Vilanova, guiat potser pel seu afany proselítista, havia organitzat a casa l’apotecari una mena de *scriptorium* o, si més no, un dipòsit dels manuscrits que confeccionava a Barcelona²³. Fos com fos, del que no hi dubte és d’una relació molt directa entre l’apotecari barceloní i Arnau de Vilanova.

Aquesta relació cal remuntar-la com a mínim a uns tres anys abans del testament d’Arnau, puix fou precisament a precs i instància d’Arnau de Vilanova que Jaume II, segons un document datat a Lleida el 2 d’abril de 1302, afanquí de per vida a Pere Jutge d’exèrcit i cavalcada reial. D’aquest document sorprèn la gratuitat de la concessió. No dóna cap motiu per l’afanquiment, ni tan sols es justifica per raó d’ofici com en l’exemció de 1285. Unicament la intervenció del “consiliari nostri magistri A. de Villa nova”²⁴.

Resulta immediat suposar una forta amistat entre Arnau de Vilanova i Pere Jutge, potser sorgida en el marc de la cort i afavorida per inquietuds comunes envers la medicina i la farmàcia. Una qüestió és, però, amistat i confiança i, si es vol, fins i tot relacions professionals, i l’altra la possible relació mestre-seguitord des del punt de vista doctrinal. Dit d’una altra manera, era Pere Jutge un arnaldià convençut o simplement un amic que sense entorpir es mantenía al marge de l’arnaldisme religiós?

Aquesta qüestió, de molt difícil resposta per manca de documentació, ve a plantejar-la Josep Perarnau en la seva obra “L’«Alia informatio beguinorum»” (Barcelona, 1978). L’autor descobreix l’existència d’un grup de beguins a Barcelona l’any 1312 i, conseqüentment, aborda l’arnaldisme a la ciutat i Bisbat de Barcelona fins la sentència condemnatória de Tarragona de 1316. Perarnau observa a Barcelona tres sectors en el camp d’influència arnaldiana: “un de presidit per les relacions personals, que dura fins a la mort d’Arnau; un de presidit per un grup social aïllat, els dels terciaris franciscans o beguins, després de la seva mort; i una franja de transició, entre maig de 1309 i desembre de 1311, temps en el qual coexisteix a Barcelona l’activitat dels amics, encara important, amb l’exisiència del grup begui, sensible tot ell a les idees arnaldianes”.

En ocupar-se del amics barcelonins d’Arnau, amb molt encert, considera només com possibles arnaldians aquells d’indubtable relació personal amb Arnau, guiant-se sobretot pel testament i l’inventari dels bens; en total cinc: Pere Jutge, Pere de Montmeló, Jaume des Pla, Miquel Antiga i el metge Bernat de Llimona. L’anàlisi que fa l’autor de cadascun d’ells a partir de documentació diversa, el permet perfilar qui era i qui no un arnaldià convençut. A Pere Jutge, tot ignorant la seva relació amb el monestir de Sant Creus, el troba només “un amic, més aviat professional, i qui sap si àdhuc interessat”. El fet que l’apotecari tingués a casa seva el *scriptorium* arnaldià esdevé al capdavall, un argument en contra, puix la redacció de l’inventari fou també la seva liquidació, és a dir, una mostra del poc interès de Pere Jutge per aquell element difusor de l’arnaldisme. No és tampoc cap argument a favor el perfil de negociant que palesa bona part de la documentació²⁵.

Bibliografia i notes

1. Es llegeix realment "ipotecari", no "apotecari".
2. Fou una visita al Monestir de Sant Cugat del Vallès el que propicià una primera aproximació a aquest personatge. Vegeu, de Sorní, Javier i Suñé, José M.: *Un boticario barcelonés del siglo XIII-XIV. A Comunicaciones presentadas con motivo del Homenaje al Prof. Guillermo Folch Jou por la concesión de la Medalla Schelenz*. Sociedad Española de Historia de la Farmacia. Madrid, 1983. Pàg. 11/13.
3. García Carraffa, A. y A. i Fluvia y Escorsa, Armando: *El solar catalán, valenciano y balear*. T. II. San Sebastián, 1968. Pàg. 367.
4. Creus Corominas, Teodoro: *Santos Creus. Descripción artística de este famoso Monasterio y noticias históricas referentes al mismo y á los Reyes y demás personas notables sepultadas en su recinto*. Villanueva y Geltrú, 1884. Pàg. 113.
5. Cal tenir en compte que l'any començava llavors per l'Encarnació; per això correspon a 1316, no a 1315.
6. Fort i Cogul, Eufèmia: *Notícies històriques de Sant Cugat del Vallès I*. Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic. Sant Cugat del Vallès, 1964.
7. Fort i Cogul, Eufèmia: *El Señorío de Sant Cugat del Vallès*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1972.
8. Op. cit.⁶ pàg. 7/8.
9. A.H.N. Madrid, Còdex 459, fol. 124v.
10. Batlle i Gallart, Carme: *Els apotecaris de Barcelona en el món dels negocis pels volts de 1300*. Cuadernos de Historia económica de Cataluña (XVIII). Departamento de Historia Económica de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales de la Universidad, y del Instituto Municipal de Historia de Barcelona. Barcelona, 1978. Pàgs. 97/109.
11. Publicada per Martínez Ferrando, J.E.: *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*. Vol. II (Documentos). C.S.I.C. Barcelona, 1948. Pàg. 339/340 (doc. 463). També per Cusí Fortunet, J.: *El ejercicio de la profesión farmacéutica en las órdenes religiosas residentes en Cataluña en los pasados siglos*. Real Academia de Farmacia (discurs d'ingrés). Barcelona, 1958. Pàg. 63. L'autor erra la data de la carta, fent-la del 13 d'abril en lloc del 7. Igualment, entre d'altres, Batlle Gallart, Op. cit.¹⁰.
12. Finke, Heinrich: *Acta Aragonensia*. Vol. III. Berlin und Leipzig, 1922. Pàg. 247.
13. A.C.A., C. Reg. 158, f. 137v.
14. A.C.A., C. Reg. 158, f. 230v.
15. De tots aquests documents d'intervenció de Jaume II en assumptes econòmics relacionats amb Pere Jutge en donà notícia Martí de Barcelona: *Nous documents per a la biografia d'Arnau de Vilanova*. Analecta Sacra Tarraconensis, XI, 85/127 (1935). A.C.A., R. 158, f. 27v; id. f. 52; id. f. 205v; id. f. 205v-206.
16. González y Sugrañes, Miquel: *Contribución a la Historia dels antics Gremis dels Arts y Oficis de la Ciutat de Barcelona*. Vol. primer (Agullers-Apotecaris-Argenters). Barcelona 1915. Pàg. 37. També op. cit.¹⁰
17. Sorní, Javier i Suñé, J.M.: "Barcelona. Baja Edad Media. ¿Especieros o boticarios?". Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia, XXXIV (136) 139/50 (1983).
18. Ho explica un document del 8 d'octubre de 1378 (A.C.A., C. Reg. 982, f. 201v-202v), segons el qual, Pere el Cerimoniós, queixós de la mala administració del Monestir de les Repenedides, estableix el reglament futur. Comenge, Luis: *La Farmacia en el siglo XIV. El Restaurador Farmacéutico*, LI (24) 370/75 (1896). Inclou la transcripció del document, encara que amb algunes errades.
19. Jordi González, R.: *Viejos papeles del siglo XIV. 2-8-1378 / 8-10-1378*. Boletín Informativo de Circular Farmacéutica, (83) 48/60 (1960). Reproduceix el document i presenta la traducció al castellà.
20. Sorní Esteva, J. i Suñé Arbussá, J.M.: *Algunas noticias de Guillem Jordà, boticario de Jaume II, a comienzos del siglo XIV*. Bol. Soc. Esp. Hist. Farm. XXXVI (144) 213/216 (1985).
21. Chabás, Roque: *Testamento de Arnaldo de Vilanova*. Boletín de la Real Academia de la Historia, XXVIII, 87/90 (1896).
22. Chabás, Roque: *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Vilanova*. Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, IX 189/203 (1903).
23. Carreras Artau, Joaquín: *La librería d'Arnau de Vilanova*. Analecta Sacra Tarraconensis, XI, 63/84 (1935).
24. A.C.A., C. Reg. 199, f. 70v. Vegeu op. cit.¹⁰, pàg. 101, doc. 16.

Bibliografia i notes

1. Es llegeix realment "ipotecarius", no "apotecarius".
2. Fou una visita al Monestir de Sant Cugat del Vallès el que propicià una primera aproximació a aquest personatge. Vegeu, de **Sorní, Javier i Suñé, José M.**: *Un boticario barcelonés del siglo XIII-XIV. A Comunicaciones presentadas con motivo del Homenaje al Prof. Guillermo Folch Jou por la concesión de la Medalla Schelzen*. Sociedad Española de Historia de la Farmacia. Madrid, 1983. Pàg. 11/13.
3. **García Carraffa, A. y A. i Fluvia y Escorsa, Armando**: *El solar catalán, valenciano y balear*. T. II. San Sebastián, 1968. Pàg. 367.
4. **Creus Corominas, Teodoro**: *Sant Cugat. Descripción artística de este famoso Monasterio y noticias históricas referentes al mismo y a los Reyes y demás personas notables sepultadas en su recinto*. Villanueva y Geltrú, 1884. Pàg. 113.
5. Cal tenir en compte que l'any començava llavors per l'Encarnació; per això correspon a 1316, no a 1315.
6. **Fort i Cogul, Eufèmia**: *Notícies històriques de Sant Cugat I*. Publicacions de l'Arxiu Bibliogràfic. Sant Cugat, 1964.
7. **Fort i Cogul, Eufèmia**: *El Senyoriu de Sant Cugat*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona, 1972.
8. Op. cit.² pàg. 7/8.
9. A.H.N. Madrid, Còdex 459, fol. 124v.
10. **Batlle i Gallart, Carme**: *Els apotecaris de Barcelona en el món dels negocis pels volts de 1300*. Cuadernos de Historia económica de Cataluña (XVIII). Departamento de Historia Económica de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales de la Universidad, y del Instituto Municipal de Historia de Barcelona. Barcelona, 1978. Pàgs. 97/109.
11. Publicada per **Martínez Ferrando, J.E.**: *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*. Vol. II (Documentos). C.S.I.C. Barcelona, 1948. Pàg. 339/340 (doc. 463). També per **Cusi Fortunet, J.**: *El ejercicio de la profesión farmacéutica en las órdenes religiosas residentes en Cataluña en los pasados siglos*. Real Academia de Farmacia (discurs d'ingrés). Barcelona, 1958. Pàg. 63. L'autor erra la data de la carta, fent-la del 13 d'abril en lloc del 7. Igualment, entre d'altres, **Batlle Gallart**, Op. cit.³.
12. **Finke, Heinrich**: *Acta Aragonensis*, Vol. III. Berlin und Leipzig, 1922. Pàg. 247.
13. A.C.A., C. Reg. 158, f. 137v.
14. A.C.A., C. Reg. 158, f. 230v.
15. De tots aquests documents d'intervenció de Jaume II en assumptes econòmics relacionats amb Pere Jurge en donà notícia **Marti de Barcelona**: *Neus documents per a la biografia d'Arnau de Vilanova*. Analecta Sacra Tarraconensis, XI, 85/127 (1935). A.C.A., R. 153, f. 27v; id. f. 52; id. f. 205v; id. f. 205v-206.
16. **González y Sugrañes, Miquel**: *Contribución a la Historia de los antiguos Gremios de Artes y Oficios de la Ciudad de Barcelona*. Vol. primer (Aguilleros-Apothecarios-Argenteros). Barcelona 1915. Pàg. 37. També op. cit.⁴
17. Sorní, Javier i Suñé, J.M.: "Barcelona. Baja Edad Media. ¿Especieros o boticarios?". Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia, XXXIV (136) 139/50 (1983).
18. Ho explica un document del 8 d'octubre de 1378 (A.C.A., C. Reg. 932, f. 201v-202v), segons el qual, Pere el Cerimoniós, queixós de la mala administració del Monestir de les Repenedides, estableix el reglament futur. **Comenge, Luis**: *La Farmacia en el siglo XIV. El Restaurador Farmacéutico*, LI (24) 370/75 (1896). Inclou la transcripció del document, encara que amb algunes errades. **Jordi González, R.**: *Viejos papeles del siglo XIV. 2-8-1378 / 8-10-1378*. Boletín Informativo de Circular Farmacéutica, (83) 48/60 (1960). Reproduceix el document i presenta la traducció al castellà.
19. Sorní Esteve, J. i Suñé Arbussá, J.M.: *Algunas noticias de Guillem Jordà, boticario de Jaume II, a comienzos del siglo XIV*. Bol. Soc. Esp. Hist. Farm. XXXVI (144) 213/216 (1985).
20. **Chabás, Roque**: *Tesamento de Arnaldo de Vilanova*. Boletín de la Real Academia de la Historia, XXVIII, 87/90 (1896).
21. **Chabás, Roque**: *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*. Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, IX 189/203 (1903).
22. Entre els testimonis d'aquest inventari figura "Bernardi de Podiolo apothecari", del qual no se'n pot afegir res, llevat que el seu nom porta a la memòria l'autor de l'anomenat Receptari de Manresa, "Bernardus des Pujol apotecari".
23. **Carreras Artau, Joaquín**: *La librería d'Arnau de Vilanova*. Analecta Sacra Tarraconensis, XI, 63/84 (1935).
24. A.C.A., C. Reg. 199, f. 70v. Vegeu op. cit.⁵, pàg. 101, doc. 16.

25. **Perarnau, Josep:** *L'Acta informatio beguinorum*. Facultat de Teologia de Barcelona. Secció de Sant Pacià. Barcelona, 1978. Pàgs. 111/114 i 119/120.
26. **Rodrigo Lizondo, Mateu:** *La protesta de Valencia de 1318 y otros documentos inéditos referentes a Arnau de Vilanova*. DYNAMIS. Acta Hispanica ad Medicinæ Scientiarumque Historiam Illustrandam (Universidad de Granada). I, 241/273 (1981). Vegeu en particular doc. 4. Aquest document, que és el rebut dels quaranta sous, està datat el 10 de maig de 1316, la qual cosa permet a l'autor conèixer que en aquella data Pere Jutge ja era mort.
27. Op, cit², pàg. 206/207.
28. A.C.A., C. Reg. 218, f. 29v. Al final hi ha la següent anotació: "Predicata littera postea fuit restituta et laceraea et alia facta super eorum, registrata infra in octavo folio". Certament, en el foli 37 es troba de nou la concessió, ara però datada al Monestir de Poblet el 15 de maig del mateix any.

- Three Royal medicine-chests. per Margaretta Modig

"When you are travelling or staying in the country-side, it often happens at studded illness, that you get into great trouble just because there is no pharmacy in the surroundings". This is a quotation from the book "The art of prolonging ones life" by the German 18th century physician Christoph W. Hufeland. At a time, when communications where poor, physicians and pharmacies rare it was natural to provide oneself with a medicine-chest. In the 18th and 19th centuries these chests were to be found in manorhouses, vicarages, bourgeois home and even at the Royal Court. These beautiful chest or caskets with wings and lids that could be opened, contain bottles and gallipots for drugs, drops, powders, ointments, plasters and often a pestle and mortar, dispensing scale and weights and measure. Since 1675, when the barber-surgeon of count Per Brahe, Carl Lindh wrote his book "On domestic medicine-chests and the practice of medicine" a great number of books dealing with medicine-chests and their composition have been published in Sweden.

In 1760 the "Collegium Medicum", established in 1663, instructed the pharmacist Casten Julius Salberg (1723-1792) of the Royal Admiralty pharmacy "The Blackamoor", situated in Stockholm 1670-1972, in collaboration with the physician J.B. Darelius to provide models of portable domestic and travellers medicine-chests to be used as supplies of drugs in parishes and vicarages. The parish medicine-chest were of three different types, depending on the number of the drugs. All the drugs were well packed up in boxes with a reliable catalogue. The chests also contained weights and other useful instruments that could be needed for the preparation and dispensing of the drugs as well as a small apparatus for enemata and a book with advice and instructions. Such a book "Domestic medicine-chests and some household remedies" was published in 1760 by J.A.Darelius, MD, mentioned above. The King demanded that every parish must obtain one copy of the book to be kept with the parish clerk. In the instruction for parish-doctors of 1766 and 1774 the physician was enjoined to keep a well equipped medicine-chest.

The collections of The Royal Armoury, situated in the Royal Palace in Stockholm since 1978 contain two portable medicine-chests. The oldest from the end of the 17th century, is a rectangular casket (260 x 210 x 161 mm.) on round low feeds. It is made of oak-wood with brass fittings. On the front of the lid there is engraved a crowned monogram with the characters H.E.R.S., that is Hedvig Eleonora Regina Sueciae (1636-1715). The interior of the casket has a red velvet lining and is divided in two several compartments, fit for 6 four-sided bottles and in the centre for two bowls and a funnel. All ledges are gold-laced. The bottles of frosted glass, high 13 cm, have neck-fittings and stoppers made gold-plated brass. The glass is pale rust-coloured. On the front side of 4 bottles there is engraved the crowned monogram of the Queen's characters symmetrical surrounded by twigs of palms and laurels. On the opposite side a cut hexapointed star, surrounded by

flowers. The "shoulder" of the bottles has a coherent garland of leaves and a flower on the middle of each side. The bottles are manufactured at the "Kungsholms Glass-works" (1676-1815) in Stockholm and decorated by the engraver Karistoffer Elsterman, active in the glass-manufacture in the years 1691-1721. The glass-objects for certain are origin from the Kungsholms Glass-works because the false mentioned glass-disease, according to the influence of the air upon the glass with too high alkali-proportion. The bowl (Ø 54 mm. H. 31 mm.), one is missed, is engraved with a broad garland of flowers and leaves. The funnel (L. 60 mm. W. 51 mm.) is only decorated with scattered flowers. During the years of 1659-1663 the court-pharmacist Johan Lader delivered considerable amount of "Trink-wasser" to the Court of the Queen Hedvig & Eleonora. The bills of the court-barber B. Salinus (dead in 1692) to the Royal household comprise remedies and different kinds of aquavit. When travelling the Queen brought with her a medicine-chest containing different sorts of aquavit made from lemons, raspberries, caraway, cherries, bitter oranges and wild strawberries. On the Queens account Salinus in August 1677 produced 74 "kannor" (kanna = pot = 2,16 lit.). Ordinary aquavit and 9 "kannor" of the sorts mentioned above. Such an extensive production required both apparatuses and facilities and probably there was a small pharmaceutical laboratory in the Royal Palace. The herbs were taken from domestic herb gardens or from abroad. In this way the Swedish pharmaceutical chemistry started in all its modesty. The oldest know delivery of medicine-glass to the Royal distillery and the Royal pharmacy came from the glass-works of Bryggholmen at the lake Mälaren near Stockholm. In 1951 medicine-glasses were delivered to the Royal "glass-chamber" in the palace and in 1592 for eye-water and rose-water.

The Queen Ulrika Eleonora, the sister of King Charles XII, was the sovereign of Sweden in 1718-1720 her husband was crowned King Fredrik I (1676-1751) and in this way the Swedish throne received a representant from the House Hessen-Kassel. One of the Kings possessions is a small elegant casket. When shut up it measures 340 x 327 x 305 mm. with a total weight of 8560 grams. The casket is made of wood with inlays of ebony, walnut and jacaranda in a chequerpattern and on the two sides the Swedish coat-of-arms can be seen. This medicine-chest is made up of two parts, equal in size and 160 mm. wide, which can be let out towards the sides. On one of the shorter sides are two hinges made of silver and on the opposite side a clasp of steel. Hinge and lockfittings are made of latticed silver and furnished with engraved runners of leaves. In the middle of the upper side of each half of the chest is a round hole where the handles were fitted. The ingenuity, which often characterizes 18th century furniture, reappears in this chest. The insides are veneered with ebony and display the fronts of twenty drawers with profiled endings, latticed fitting of silver and a ring for pulling the drawers made out of coiled silver thread like in a jewelbox, the compartments have red velvet linings and drawers have red silk linings. Such an elegant interior decoration is not to be seen in the Swedish 18th century chests. Sad to say, all the velvet lined compartments are empty. But then you make a discovery. A Slidingcatch at each half of the clasp can be pulled, the middle piece on the outside pulled way and a concealed partition with six compartments on each side is revealed. The compartments are also lined with red velvet and 12 small gallipots with beautiful enamel paintings have been saved thanks to the ingenuity of the cabinet-maker. The round gallipots are somewhat wider at the top and have a short neck and a rim curved outwards for tying of the covers. The diameter of the gallipots is 47 mm., the outer height 71 mm. and the inner height about 65 mm. The painted decorations are made of enamel. On one side of the bottle palm-twigs in green and gold can be seen surrounding the Royal coat-of-arms which is placed beneath an open crown painted in yellow and red. On the coat-of-arms the crowned mirror-monogram of King Fredrik I surrounded by three open crowns can be noticed. On the oppose side of the

gallipots is a white text-oval with a blue edge and on the top decorated with a yellow rosette. A black inscription in Latin denotes the content of the gallipots.

The Swedish glass-specialist Heribert Seitz states that pharmaceutical glass with enamel paintings were not manufactured in Sweden at this time, since the technique could not be mastered. My own research concerning pharmaceutical glass in Sweden has not revealed any with enamel paintings. I have investigated the content of the remaining gallipots according to their inscriptions. It consists of a selection of "Materia Medica" and compositions of that time. According to several foreign pharmacopoeias. This medicine-chest differs in design as well as in the nomenclature of the inscriptions from contemporary Swedish chest and there is a good reason to assume that this chest was made abroad.

In "The Swan pharmacy" in Ystad you may see a beautiful medicine-chest, which belonged to the Queen Sofia Magdalene (1746-1813), the consort of the King Gustaf III. When shut up this medicine-chest is cube-shaped with a size of 27 x 27 x 27 cm. It is covered with leather and it has strong brass fittings. On the front side there is a lock with a plate and key. The lid is provided with a handle. On the top a monogram is pressed into the leather crowned by a closed Royal crown. The lower part of the monogram is surrounded by three open crowns arranged in the same way as on the glass-gallipots of the medicine-chest of King Fredrik I. Before my examination the chest was said to have belonged to the Queen Lovisa Ulrika (1720-1782), the mother of King Gustaf III, but by close examination of the vague monogram on the lid, partly by shading on a piece of paper, and comparing with the monogram on books from her library, the monogram was confirmed to belong to Queen Sofia Magdalene.

Each panel of the chest is surrounded by ornament which seems to have been gilded. The chest has two compartments for bottles which can be turned out, each of which is furnished with a small drawer. The central part contains a large compartment for bottles with two drawers underneath. Below the three compartments for bottles you will find two additional large drawers. The upper has two compartments with sliding lids for medical weights and measures ???. The lower one contains four metal boxes. A spoon made of horn, a small china mortar with a glass pestle also were part of the original equipment. The drawers have rings made of brass for pulling. The 37 beautiful square-shaped but empty glass-bottles come in many different sizes. They have outwards curved rims and their necks and chests are cut. The bottles were manufactured at the Kungsholms glass-works and are covered by skin which is provided with a number and a crown in gold print. The numbers refer to a list in a small book, "Domestic and traveller's medicine-chest", by the physician and knight Rosén von Rosenstein, which is part of the equipment. The book contains 52 remedies and the description of their use makes an interesting summery of the art of medicine at that time. On the inside of the lid to the left there is a copper engraving with the text "Information on medical weights" framed by garlands of laurel, acanthus leaves and above a Royal Crown. This classical list of medical weights was originally made at "The Griffin" pharmacy (1760 —) in Stockholm.

The system of medical weights was mentioned for the first time in the Medical Act of 1688. It is written that the weights should be made of brass or similar hard metal. The weights are presented under the title "Pondera" in the Pharmacopoeia Suecica, Ed.I, 1775, in which the usual classification in "libra, uncia, drachma, scrupulus and gran" is used.

On the right side of the lid is another copper engraving, framed by pillars and with an abundantly ornamented title-cartouche. At the top it is decorated with two medical bottles with labels and at the bottom with a handscale. The text reads "Domestic and traveller's medicine chest equipped by the honourable physician and knight Rosén von

Rosenstein by Her Majesty's Command. Produced at "The Crown pharmacy by Georgii". Johan Christian Georgii was appointed Court Pharmacist by the Crown Prince and the Queen Dowager. These two engravings are found in several medicine-chests from that time and this medicine-chest can be dated from 1765 when the first edition of the "Domestic and traveller's medicine-chest" by Rosén von Rosenstein was published. The physician kept pace with the development of medicine and supplied remedies with reliable efficacy out of which some were used until the 20th century.

Nils Rosén (1706-1773) studied to be a priest, but gradually he turned to medicine. After having received his Doctor of Medicine degree in 1730 at the university of Harderwijk in Holland, he held the chair of Medicine of the Upsala University from 1731 in the absence of Olof Rudbeck Jr. In 1740 he was appointed professor of "Historia Naturalis" but he changed this professor's chair with Carl von Linné and became professor of theoretical and practical medicine. This in many respects distinguished physician introduced the use of chinchora bark against malaria which at that time also raged in Sweden. He also started smallpox vaccination and in 1769 he successfully inoculated the Royal Family. The piece of work that brought him most praise is however "Information on paediatric diseases and their remedies". Originally it was published as small notes in the calendars - the mass media of that time- and it has given him the name "Father of Paediatrics". He was made a knight in 1762 and adopted the name Rosén von Rosenstein. In 1735 he was appointed physician to King Frederick I and he assisted at the delivery of King Gustaf III in January 1746. He became the president of the Academy of Science and published many papers on medical subjects.

The contents of the gallipots in King Fredrik I's medicine-chest according to the text on the glass.

SAL:NATR:SULF.	Sodium sulphate; Glauber's salt
NIHIL: ALBUM.	Pharmacopoea Wirtenbergica 1754, "Weisses nichts"; zinc white.
SALT:TARTAR.	Pharmacopoea Augustana 1646, Pharm. Borussica 1779. potash; potassium carbonate.
UNGT:BASILIC.	Pharmacopoea Wirtenbergica 1754, Unguentum basilicum.
PULV:CORT: CHIN.	Cortex cinchonae pulv.; pulverized cinchona bark.
PULV:PURP:OELIM.	I could n't find this oide anywhere but Pharmacopoea Wirtenbergica has "Pulv. purpureus Anglicus". Perhaps a similar composition.
CARB: TILI:PULV.	Presumably pulverized charcoal from linden-tree.
SULF:LOTUM.	Sulfur sublimatum elotum, washed flowers of sulphur.
LINIMENT:VOLAT:CAMPH.	Pharm.Borussica 1799 has a "Linimentum volatile". It is a mixture of ammonia and olive oil in the proportion of 1:3. It can be a similar liniment with camphor added. Camphor is easily dissolvable in olive oil.
UNG:HYOSCY.	Pharmacopoea Wirtenbergica 1754 has "Ung.de hyoscyamo", an ointment made of fresh henbane leaves, pressed oil from henbane-seeds and lard from pig.
PULV:LAP:NIPHRIT.	Pharmacopoea Wirtenbergica 1754 has "Lapis nephriticum". It is a mineral from Bohemia or Spain.
PULV:RADIC:ZEDOAR.	Rhizoma zedoariae, a relative to ginger, was used in several pharmacopoeias still in the 20th century.

Per arrodonir l'obra, a un curt text enunciatiu del morter com a distintiu, l'autor tracta de numismàtica, ex-libris i etiquetes, el segueix una apreciable bibliografia, especialment procedent dels països germànics, i un índex onomàstic de les persones citades en el text.

En resum, podem dir que el llibre editat per aquesta Cooperativa Farmacèutica holandesa és un text excel·lent per al coneixement i estudi dels morters de belgues, holandesos i alemanys, que mostra el respecte amb que en determinades latituds europees és cultivat l'art farmacèutic, i com és acollit, amb no menys seriositat, per organitzacions farmacèutiques que entenen que unió professional i cultura diferencial pròpia, ocupen el lloc que mereixen.

R. J.

Las obras clásicas de la farmacia desde el punto de vista actual: Tratado de terapéutica i Materia Médica de A. Troussseau i H. Pidoux.- VII Edición (Madrid, 1868)

per E. Carreras Ginjaume

Edición de 1868, en dos tomos, en castellano, traducción de la VIII francesa de 1867 que se publicó sólo cuatro años después de la edición española anterior lo cual, da idea de la buena acogida que los médicos y farmacéuticos españoles otorgaron a las distintas ediciones de la obra de los dos destacados miembros de la ciencia médica francesa si bien la mayor fama correspondió a Armand Troussseau (1801-1867).

Este tratado de materia médica, escrita al filo de la segunda mitad del siglo XIX, expurgado de muchos de los conceptos que imperaban a principios del siglo por herencia de los anteriores, es un compendio de las nuevas ideas terapéuticas que, a medida que se avanza en el tiempo, ofrecen más racionalidad.

Conscientes los autores, de los cambios que se van produciendo en el campo del medicamento critican, al estilo de otros tratadistas, a los que les precedieron afirmando que la Materia Médica anterior, era prácticamente inexistente, reducida a su mínima expresión: Sanguijuelas, emolientes, un poco de opio y algunos revulsivos...y con calificaciones totalmente ajena a la experimentación clínica¹.

Pero no obstante este interés en originar un cambio trascendente, Troussseau y Pidoux, con mentalidad totalmente decimonónica siguen defendiendo el Arte, como base fundamental del ejercicio de la medicina, dicen, "nunca puede el arte abdicar en manos de la ciencia" y, consecuentes con estas manifestaciones, consideran que no se puede empezar de nuevo cada día la medicina y que la mayoría de conocimientos, en terapeútica, proceden del arte, del empirismo y de los tanteos de la experiencia clínica.

Defensores acérrimos de la Patología experimental, confunden posiblemente sus enseñanzas con las que ofrece la toxicología y aún concluyendo con razón, que las

1.- La primera parte de su observación debe relacionarse con épocas muy próximas a los autores como se verá a través de la lectura del comentario. Recuérdese a Lemmery, quien ya en 1697 afirmaba que la materia médica abarcaba a todos los cuerpos sublunares y que no le bastaba todo lo inmediato que se encuentra en el aire, sobre la tierra o en el mar sino que llegaba hasta los abismos para escoger cualquier producto de fuera conveniente. Ver: Las obras clásicas de la farmacia desde el punto de vista actual. BSAHCFC(1):15

sustancias medicinales activas modifican las enfermedades y pueden curarlas precisamente por la acción patogénica que ejercen, olvidan que en realidad, de la aplicación de un medicamento sobre un cuerpo sano, sólo puede deducirse, desde un punto de vista estrictamente racional, que efectos colaterales producirá cuando se aplique sobre un organismo enfermo, efectos no obstante que, en ciertos casos podrán utilizarse para reducir a la normalidad aspectos alterados del comportamiento orgánico.

Estos textos añejos, superados ya por el tiempo los conocimientos concretos que allí se exponen son, desde el punto de vista histórico, de suma utilidad para conocer como y bajo que conceptos se utilizaba un determinado medicamento pero todo y constituyendo un alarde de erudición, quizás lo más importante para el lector actual sea la filosofía que los preside y si bien con el transcurso de los años y merced a estudios comparativos entre las obras de distintos autores, los textos actuales dan una visión sublimada de las doctrinas imperantes en medicina en un período determinado, la lectura monográfica de un texto como el presente, tiene la ventaja de retrotraer al lector al tiempo en que se produjeron los hechos, cualidad, que posiblemente supera a la desventaja de la posible parcialidad del autor tomando partido por las teorías más próximas a las suyas.

Usualmente, los autores dedican muchas páginas a la introducción, páginas que emplean en la crítica de las corrientes médicas anteriores y en la sustentación, como no, de las teorías propias. En el texto que se comenta, la introducción abarca 109 páginas pero así como en otros anteriormente analizados², se estudia la evolución de la medicina desde sus orígenes más lejanos, en éste, Rousseau y Pidoux consideran como punto de partida el tratado de Materia Médica de William Cullen (1712-1790) si bien dicen, que la obra del médico escocés estuvo muy influenciada por las corrientes médicas que aparecieron durante el siglo XVII y principios del XVIII refiriéndose fundamentalmente a las teorías de Georg Ernst Stahl (1660-1734) sobre la existencia de movimientos tónicos y las de Friedrich Hoffmann (1660-1742) sobre la atonía, movimientos descritos entonces como fenómenos puramente mecánicos³, idea sustentada asimismo por la escuela de Hermann Boerhaave (1668-1738) quien, por otra parte, introdujo la teoría la teoría del eclecticismo⁴ lo que le llevó a utilizar una Materia Médica extensísima, aceptando no sólo la antigua farmacopea, fundentes⁵, discusivos⁶, incisivos⁷, incrassantes⁸, inviscantes⁹..junto con los medicamentos del reino vegetal procedentes del nuevo mundo y los que la alquimia iba proporcionando¹⁰.

2.- Ver: Eusebi Carreras Ginjaume: Las obras clásicas de la Farmacia desde el punto de vista actual: BSAHCFC (1) Y (2)

3.- Teoría que entra dentro de la llamada mecanicista que propugna que los fenómenos de la vida se basan en las mismas leyes físicas y químicas que rigen el mundo inorgánico.

4.- Método filosófico que consiste en escoger entre distintas doctrinas, las ideas más aceptables en la búsqueda de un criterio que permita la coexistencia de posiciones contradictorias. El eclecticismo, por consiguiente, se muestra opuesto a cualquier tipo de dogmatismo.

5.- que facilitan la fusión o resolución.

6.- resolutivos, disipativos

7.- que tienen la propiedad de cortar

8.- que aumentan la consistencia de los humores

9.- medicamentos pegajosos que se utilizan en unturas, por ejemplo, pez, liga...

10.- No es por ello sorprendente que Rousseau y Pidoux, amantes de una farmacoterapia mucho más racional, avalada por la experimentación, comparen a Boerhaave con Galeno en el sentido más peyorativo o sea en el polifarmacéutico.

Su ilustre discípulo Albrecht Haller (1708-1777) atribuyó los movimientos tónicos a la existencia de una fuerza viva originada en el propio organismo aunque debida a estímulos externos, que definía como un movimiento de va y ven - como manifestación visible de su teoría de la irritabilidad - y cuyas oscilaciones se modificarían según el estado fisiológico, teoría, en realidad, propia de un mecanicismo disfrazado y que constituyó la base del llamado solidismo¹¹ moderno.

Cullen algo más tarde, atribuyó el origen de la fuerza propuesta por Haller a la existencia de un principio nervioso y su gran mérito, consistió en desechar totalmente las ideas anteriores, en cuanto a la posibilidad que los movimientos orgánicos se debieran a principios situados en el exterior del organismo (teorías físicas), para fijar su origen en la misma materia viva por lo que puede considerársele como precursor del vitalismo¹².

Sucesor de Cullen fué su discípulo, el también escocés John Brown (1735-1788) quien explicaba la teoría del " strictus et laxus " con una nueva idea, la de la incitabilidad¹³ que trataba de plasmar en una escala, base de su sistema terapéutico donde, para contrarrestar un exceso de incitación se administraba un medicamento capaz de sustraerla y mantener así el organismo en condiciones de incitación normal con lo que se realizaba la utopía de la " medicina exacta " preconizada ya antiguamente con la teoría de los grados¹⁴. En contraposición al Brownismo surgieron las teorías del francés Joseph Victor Broussais (1772-1838) que trataban de desencializar las enfermedades considerándolas como un accidente, como una simple perturbación biológica originada siempre por una inflamación gastro-intestinal - doctrina fisiológica- y por consiguiente el tratamiento adecuado consistía para él, en dejar obrar a la naturaleza reduciendo la Materia Médica a su más simple expresión. Merced a su influencia especialmente en Francia, se olvidaron muchos medicamentos que más tarde, al ser de nuevo utilizados, creyóse que se ensayaban por primera vez.

Artífice de un renovado interés por el medicamento fué en Francia el patólogo René Théophile Hyacinthe Laennec (1781-1824) quien a través de sus estudios sobre anatomía patológica dedujo que todas las alteraciones son esencialmente especiales y por consiguiente cada proceso morboso requería una medicación específica.

Sin embargo, las bases terapéuticas seguían todavía en discusión. " Se confunde el problema nosológico, la enfermedad causal (sífilis por ejemplo) con los efectos fisiológicos, la sintomatología producida (inflamación) y hay quien persiste en una medicina puramente sintomática no sólo impotente sino también funesta ".

11.- Doctrina patogenética según la cual, todas las enfermedades se originan por cambios experimentados en las partes sólidas del organismo, por ejemplo, contracciones o dilataciones. Surgió como oposición a la teoría humorál de Hipócrates y fué sustentada en un principio por la escuela de Alejandría.

12.- Doctrina filosófica-científica que considera que los fenómenos biológicos están regidos por una forma especial de energía denominada fuerza vital.

13.- o excitabilidad. Las enfermedades se deberían a un exceso o defecto de esta cualidad.

14.- El medicamento que modifica el cuerpo equilibrado sin exagerar y sin que sea este cambio evidente ni se sepa sino mediante experimento, está en el primer grado. El que lo modifica con cambio claro, pero no con intensidad, está en el segundo grado. El que lo modifica con cambio intenso y evidente, pero no al máximo ni con cambio completo, está en el tercer grado. Y el que lo modifica en el límite máximo y lo cambia completamente está en el cuarto grado. Ana Labarta: El prólogo de " Al-Kitab Al-Mustaini ", de IBN BUKLARIS. 197. Instituto de Filología. Institución " Milà y Fontanals ". Consejo Superior de investigaciones científicas. Barcelona, 1981.

Fueron Pierre Fidèle Bretonneau (1878-1862) y Joseph Claude Recamier (1755-1843) quienes, aprovechando todos los elementos curativos a su alcance dieron, siguiendo a Laennec, la importancia debida a la nosología.

Referencia obligada para Trousseau y Pidoux fueron las ideas de Christian Friedrich Samuel Hahnemann (1755-1843) a las que sólo concedieron el valor de ser un síntoma de la necesidad de una reforma trascendente en la Materia Médica.

Visto desde el momento actual, puede parecer altamente improductivo el que durante un siglo los esfuerzos de los investigadores médicos se destinaran fundamentalmente al estudio del espasmo y la atonía y en especial a la investigación de su origen pero, según Trousseau y Pidoux, el atribuir estos movimientos funcionales a la misma materia viva transporta la medicina moderna a una distancia infinita de la antiguedad.

Lo que en realidad ocurrió es que estos conceptos que pueden parecer divagaciones en el área de la filosofía pura, se tradujeron a la práctica diaria originando pensamientos como el siguiente atribuido por los autores a un célebre patólogo: "Respecto a la acción de los medicamentos conviene observar por punto general, que así como el movimiento parece comunicarse desde cada dependencia del sistema nervioso a todas las demás partes del mismo, así los medicamentos, que sólo se aplican a una pequeña parte del cuerpo, manifiestan a menudo sus efectos en otros muchos puntos". Esta idea, inspirada en las de Cullen, está sólo a un paso de la constatación de la importancia del estómago en terapéutica como punto, a partir del cual, difunden los medicamentos hacia otras partes del cuerpo para allí ejercer su acción. Otro aspecto de suma importancia que afectó a la práctica diaria fué el concepto de la sensibilidad e irritabilidad de los tejidos, que inspiró a los médicos un cierto respeto hacia la mucosa estomacal zona donde antes las teorías mecánicas y químicas imperantes, permitían acumular cualquier cantidad de medicamentos como si de un mortero o de un alambique se tratara.

Por otra parte, el fundamentar la medicina en una pura teoría filosófica condujo a modificar sustancialmente la Materia Médica utilizada, tema de interés fundamental para el farmacéutico. Boerhaave, ecléctico, tenía en cuenta todos los principios a su alcance, Stahl, Hoffmann, Haller y Cullen construyeron la Materia Médica a atemperantes, sedantes, estimulantes y antiespasmódicos¹⁵. Broussais, todavía la redujo más y no fué hasta más tarde con Laennec, Bretonneau y Recamier cuando recuperó su importancia en la terapéutica que, en cualquier caso, tuvo siempre un denominador común, la teoría de los contrarios, legado heredado por la mayoría de médicos de los siglos XVIII y XIX.

No obstante y en general, fuere la que fuere la amplitud de la materia médica utilizada, el médico en sus tratamientos era altamente agresivo. Esta exageración de la tradicional hiperactividad médica, fué durante estos años el revulsivo que sirvió para que autores posteriores insistiesen en la necesidad de apartarse de la tradición, disminuyendo la cantidad de fármacos administrados e incluso abandonando la vía de curación por los contrarios como es el caso de Hahnemann¹⁶.

15.- Los efectos particulares de los medicamentos dependen de como obran sobre las partes sensibles e irritables del cuerpo humano.

16.- J.L. Peset: El fármaco en la Ilustración y el Romanticismo: 183. Historia del Medicamento. Ed. Doyma. Barcelona, 1987.

Trousseau y Pidoux, declaránse vitalistas pero también eclécticos al afirmar " Criticamos nuestro siglo, no para hacerlo retrogradar hacia los pasados, sino para enriquecerlo con los materiales que puede recoger en este viaje retrospectivo ".

Relacionan el medicamento con la enfermedad, extienden a todos los medicamentos la idea de especialidad, introducen la idea de la especificidad, investigan y experimentan con una gran variedad de principios activos y así, popularizan el uso de los marciales, modifican al alza y para según que enfermedades las dosis de la quina, analizan a fondo la acción de los antiespasmódicos, investigan el opio, las solanáceas, el aceite de hígado de bacalao, el subnitrato de bismuto, el cornezuelo, la nuez vómica...aspectos todos que en su conjunto, explican sobradamente el éxito de su obra.

11.- MISCEL·LÀNIA. per *Vari & Diversum*

Dins de la sèrie de les XVII publicacions fetes fins el dia d'avui en el "Beiträge zur Württembergischen Apotheken Geschichte", és habitual trobar-hi els treballs de Wankmüller, A., de Tübingen, qui, a més de tocar diversos camps de la història de la farmàcia germana, s'ha guanyat un merescut prestigi amb les seves biografies i genealogies d'apotecaris i farmacèutics suïssos, així com les seves relacions amb la indústria del medicament. En els darrers volums XVI i XVII, corresponents als mesos de juny de 1990 i 1991, novament ens presenta una sèrie de treballs sobre aquest temari. Müller-Jahncke, W. D., a "Atti e Memorie" de l'Acadèmia Italiana d'Història de la Farmàcia, VIII (1991) 3, aporta "L'insegnamento della storia della farmacia in Germania". El text, en italià, dóna al lector una visió acurada de l'ensenyament de la història de la farmàcia en l'actualitat. Sobre el mateix tema, però a Romania, tracten Costandache, L.E., i Iugulescu, C., a "Le estade de l'Histoire de la Pharmacie a Roumaine", en el n. 3/4 de desembre de 1990 de "Farmacia", publicació de la "Uniunea Societatilor de științe medicale".

Per altra part, en el Vol. 14, de 1991, de "Llull", A. González Bueno i M. Carmen Francés van presentar un petit article comparatiu sobre les tres edicions de l'"Examen Pharmaceutico", de Francisco de Brihuega, titulat "Divulgación Científica en la Farmacia Española Ilustrada: El Examen Pharmaceutico.." de Francisco Brihuega. Resumim part del seu extracte: "A comparative study between the editions of Francisco Brihuega's Examen Pharmaceutico" ... (Madrid, 1761, 1776, 1796) is made and also the interest which this book purports in the field of Natural Sciences, Chemistry and Pharmaceutical Practice is